T 07460

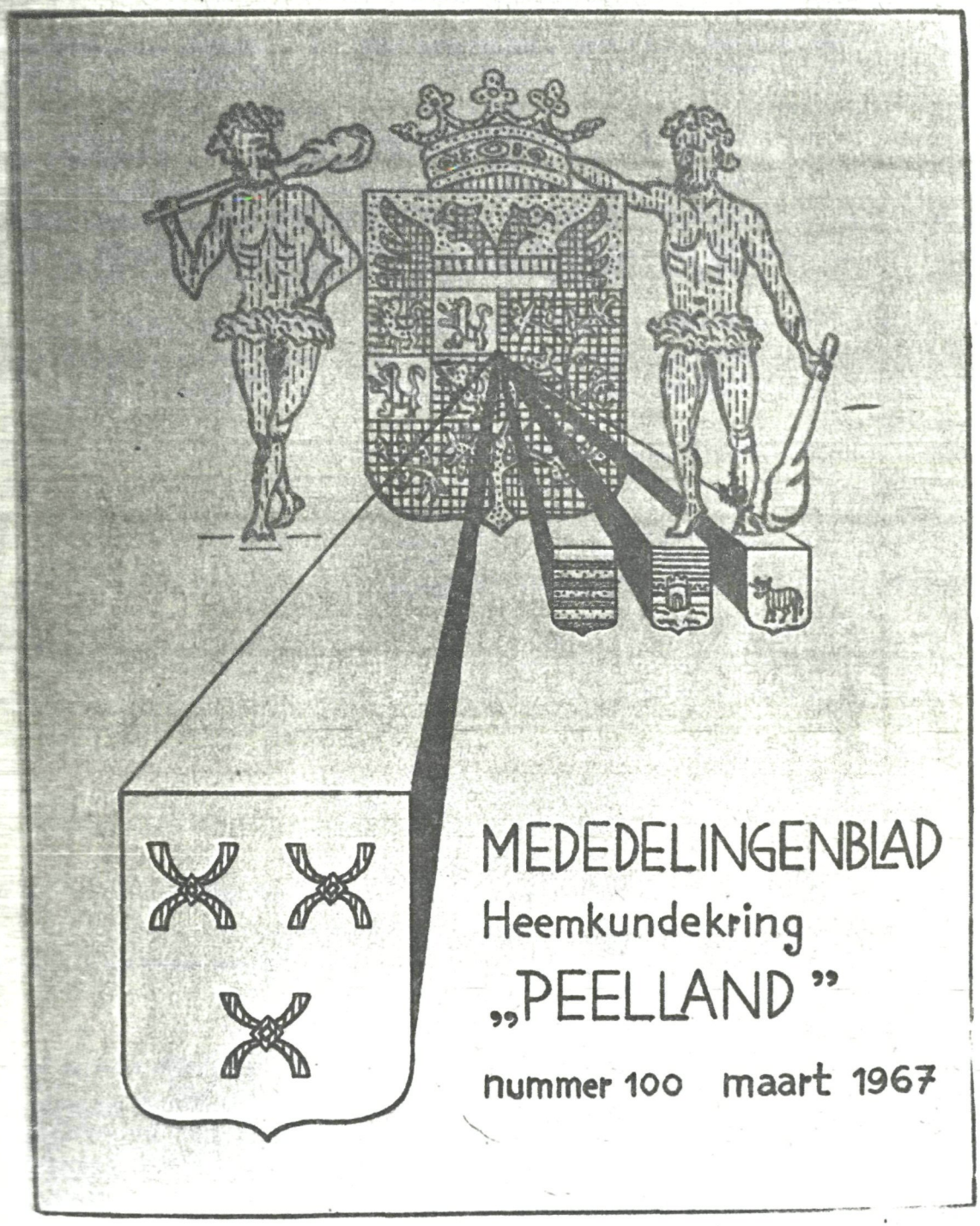

MEDEDELINGENBLAD
Heemkundekring
„PEELLAND"

nummer 100 maart 1967

Inhoud.

C.H.A.M.v.Bokhoven, Ons 100e Mededelingenblad -- 2

C.M. Smit, Ten geleide ---------- 3

J.J.M.Heeren, Rond de eerste honderd ---------- 5

...

A.M.Frenken, Wanneer ontstond de eerste Helmondse parochiekerk van St.Lambertus ----- 8

A.M.G.Niessen, Helmonds Markt in de 19e eeuw -- 17

J.J.M.Heeren, Grensgeschil in het Peelgebied -- 23

W.H.Th.Knippenberg, Helmonds Gilde-zilver ----- 25

J.M.Th.Verschueren, De ciborie van pastoor Willemaers, 1647 ---------- 30

P.v.d.Burgt, De St.Lambertuskerk te Helmond --- 34

Barontius v.d.Ven, Straatnamen in het algemeen 40

J.M.F. IJsseling, De oudste (bekende) van Helmont te Breda ---------- 44

C.H.A.M.v.Bokhoven, Het schilderij "De overgave van Breda" ---------- 46

J.M.Th.Verschueren, De leeuwen hadden toch een langere staart ---------- 49

C.H.A.M.v.Bokhoven, Helmond en de aanvoerder van het turfschip van Breda --- 61

Ons honderdste Mededelingenblad.

Het Mededelingenblad, waarvan U thans het honderdste nummer wordt aangeboden, is vanaf zijn eerste verschijning bedoeld geweest, om, naast de uitnodiging tot bijwoning der bijeenkomsten, zeer beperkt belangrijke of minder gewichtige feiten uit het verleden van onze stad te vermelden.

De uitvoering van het blad was steeds uiterst eenvoudig.
Het was de bedoeling het 100e nummer, waarvoor wij verschillende bijdragen ontvingen, in een voorname grafische uitvoering te laten verschijnen. Moeilijkheden van verschillende aard hebben dit tot onze grote spijt verhinderd.

Wij hopen dat onze leden het jubileumblad in zijn huidige uitvoering zullen weten te waarderen.

De medewerkers aan dit nummer betuig ik mijn hartelijke dank, en ik hoop dat bij voorkomende gelegenheden nog eens een beroep op hen zal mogen worden gedaan.

C.H.A.M. van Bokhoven,

oud-gemeentearchivaris
van Helmond.

Ten geleide.

Het is ons een groot genoegen U de HONDERD-ste uitgave van ons Mededelingenblad te kunnen aanbieden.

Degenen, die destijds het besluit hebben genomen dit blad in het leven te roepen, hebben naar onze stellige overtuiging een zeer goed besluit genomen. Immers, de belangstelling voor al hetgeen op het eigen Heem - of om het moderner uit te drukken : op de eigen Regio - betrekking heeft, vindt niet volledig voldoening in het bijwonen van en luisteren naar lezingen hierover of in het deelnemen aan excursies e.d. Om tot meer blijvende kennis te komen zijn op schrift gestelde uiteenzettingen, welke gelezen en herlezen kunnen worden en binnen grotere of kleinere groepen van belangstellenden onderwerp van gesprek vormen, onontbeerlijk.
Daarenboven biedt het Mededelingenblad aan iedereen de gelegenheid om zijn resultaten van liefhebberij-studie of eigen ervaringen door te geven aan zijn omgeving. Dat het Mededelingenblad een binding met de mede-leden betekent, wordt algemeen erkend. Wij hopen en vertrouwen daarom, dat meerdere van onze leden over de drempel, welke het publiceren nu eenmaal vormt - zeker de eerste keren - zullen heenstappen en in de toekomst bijdragen zullen leveren, welke beslist door velen zullen worden gewaardeerd. Het is in ieder geval het voornemen van ons bestuur om, voorzover de financiële mogelijkheden dit toelaten, het Mededelingenblad zo vaak mogelijk te laten verschijnen en dat met een inhoud, waarin ieder vindt, wat hem of haar zal interesseren of boeien. Dit jubileum-nummer bevat een aantal meer uitgebreide bijdragen van hiertoe speciaal uitgenodigde medewerkers. Wij zijn de diverse schrijvers oprecht dankbaar voor de moeite, welke zij zich hebben willen getroosten om dit jubileum-nummer tot een extra belangrijk en interessant nummer te maken, waaraan al onze leden veel genoegen zullen beleven.
Tot slot willen wij nog onder Uw aandacht brengen, dat, aangezien onze kring genoemd is naar Peelland, wij het wapen van Peelland op deze uitgave hebben afgedrukt. Dit zal in het vervolg steeds gebeuren om daarmede tot uitdrukking te brengen, dat onze

interesse niet enkel tot Helmond is beperkt maar de gehele streek tot objekt heeft.
Wij herhalen onze dank aan de medewerkers, alsook aan hen, die aan de samenstelling en verzorging van dit nummer hun tijd en moeite hebben besteed.

C.M.Smit, voorzitter.

Rond de eerste honderd.

Een korte samenvatting van het eerste honderdtal nummers van ons mededelingenblad van de "Heemkundekring Peelland" is naar mijn mening hier op haar plaats.

Het initiatief tot oprichting hiervan werd genomen omstreeks Nieuwjaar 1954.
Tot dan toe was het gebruikelijk,dat de sekretaris, namens het bestuur,een convocaat aan de leden zond als er een vergadering gehouden zou worden,met vermelding van datum en plaats,alsmede de naam van de spreker en het onderwerp,dat door deze zou worden ingeleid.In de daaropvolgende vergadering werden de notulen voorgelezen,waarbij dan een resumé van het gesprokene.Meer dan eens was de wenselijkheid geuit om bij het convocaat ook enige wetenswaardigheden te vermelden,betrekking hebbende op de Heemkunde van Helmond en omgeving,om zodoende contact te houden met de leden.Dit werd vooral nuttig geacht,omdat gedurende de zomermaanden geen bijeenkomsten gehouden werden.Excursies voor onze kring waren toen nog onbekend.
De praktische uitvoering van het plan werd ter hand genomen door de Heer C.H.A.M.v.Bokhoven,de destijds pas benoemde gemeente-archivaris,die sinds enkele maanden als secretaris van het bestuur gekozen was.
Het bestuur wilde daaraan gaarne medewerken en deelde in haar convocaat van 3 mei 1954 haar genomen besluit mee:"Het gaat om het behoud van een eigen levensstijl in de eigen streek,dat de Heem-beweging zich heeft ingezet.Het bestuur meent door samenwerking daartoe iets te kunnen bijdragen."
Voortaan zou aan de agenda een kort resumé van het behandelde worden toegevoegd en mededelingen gedaan van gebeurtenissen,de stad en het heem betreffende, en aan de leden gelegenheid geboden worden vragen te stellen,waarop zo mogelijk antwoord gegeven zou worden.Aller medewerking werd verzocht om zo mogelijk iets bij te dragen,in welke vorm dan ook,om het contactblad tot een succes te maken.De Heer v.Bokhoven had reeds enkele aanwijzingen hieromtrent gegeven door publicatie van kleine stukjes,die hij toevalligerwijze in het archief gevonden had.

Zo bijvoorbeeld over de voetprocessies naar Ommel en Handel,waarna op zondagmiddag luidzingende de terugkeer in Helmond plaats had.Hiertegen was in 1855 en 1866 al eens proces-verbaal opgemaakt en in 1867 zag de Officier van Justitie te Eindhoven zich genoodzaakt hiertegen te waarschuwen in verband met de nieuwe wet op de zondagsrust.
Actueel was (in 1954) een stukje over de hondsdolheid en de maatregelen,die daartegen genomen waren op het eind van de vorige eeuw (1899 en september 1914).
Niet minder actueel een verzoek van de Kamer van Koophandel op 13 augustus 1909 aan de Minister van Verkeer en Waterstaat om in Helmond een tunnel onder het kanaal te maken ten behoeve van het verkeer,waarop nul op het rekest kwam.
Zo is deze ijverige archivaris-redacteur-secretaris jarenlang doorgegaan met tientallen bijdragen, vooral uit de zogenaamde Franse tijd en over feiten uit de 19e en begin 20e eeuw:telegraaf,telefoonfoon,spoorweg enzovoorts.
Interessant zijn de jaarverslagen over de toestand der gemeente uit 1854 en volgende jaren, vooral als vergelijkingsmateriaal ook leerzaam bovendien.Momenteel publiceert hij enige passages uit het dagboek van wijlen pastoor-deken M.Rath (1913-1939).
Het goede voorbeeld van archivaris van Bokhoven vond gelukkig navolging.De toenmalige voorzitter de heer P.v.d.Burgt gaf een zeer goede historische studie over enkele oude kerken en torens uit Helmond en omgeving en over de plaats,die deze in of buiten de dorpskom innamen.
Ons ijverig bestuurslid,de Heer Fons Niessen,kwam met een hele reeks artikeltjes over huizen in de Veestraat en haar bewoners gedurende de 19e eeuw tot heden.Hiervoor hebben de bevolkingsregisters en talrijke andere bronnen hem het materiaal geleverd.
De Heer A.C.J.Gruyters toonde zich een specialist in pottebakkersaardewerk uit vroeger eeuwen.Hij kon dit doen onder meer aan de hand van zyn waardevolle collectie van dit materiaal,dat hij heeft verzameld.

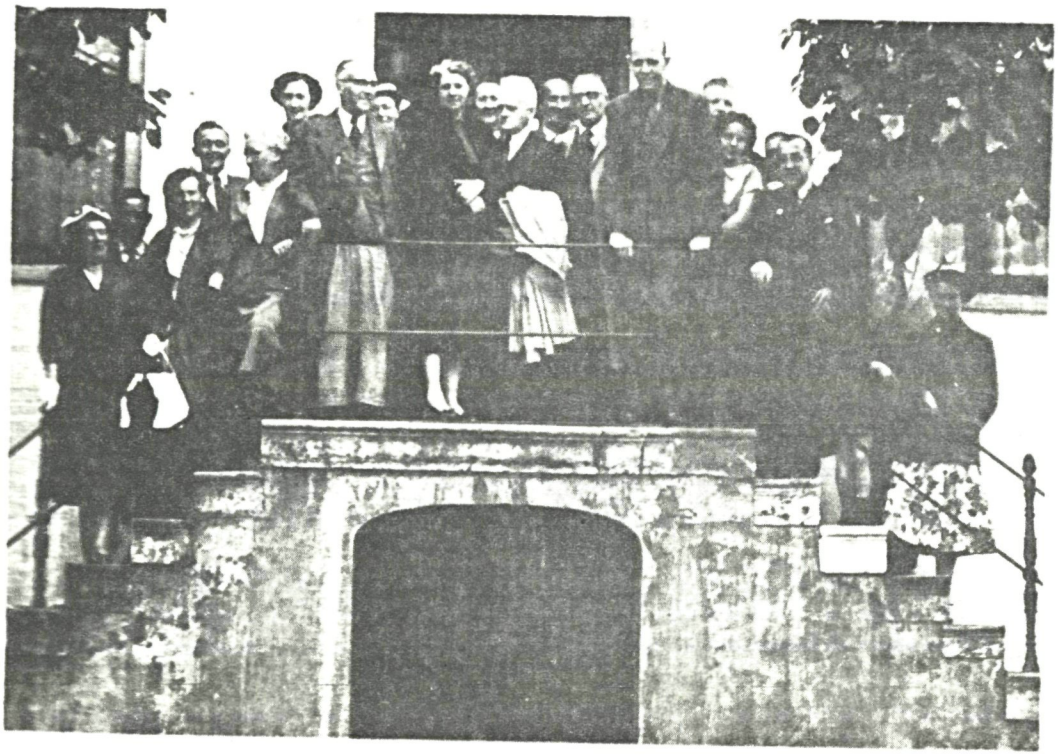

2

3

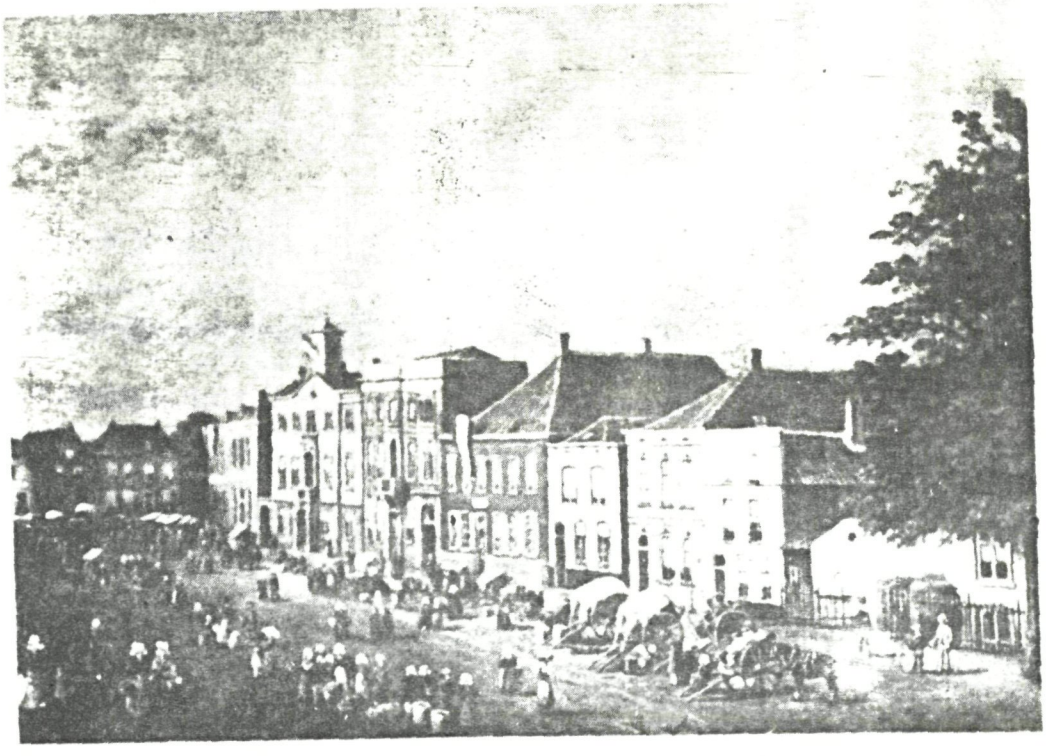

Sinds 1963 geeft de eerwaarde broeder Barontius (de Helmonder P.v.d.Ven) iets van zijn hobby,n.l. zijn verzameling van portretten,bidprentjes etc. met levensbeschrijvingen van alle personen,waaraan in de laatste halve eeuw ongeveer,de namen van straten of pleinen in Helmond zijn verbonden.Nu is hij bezig deze korte biografieën in alfabetische volgorde in het contactblad te plaatsen.Sinds 1964 doet hij dat,maar daar kan hij nog jaren mee doorgaan. Immers, met zijn laatste (9e) stukje is hij nog niet tot aan de letter E gekomen.Van wat ons nog wacht toonde hij vorig jaar aan de leden in een causerie met lichtbeelden.

Volgaarne greep ik de gelegenheid aan om mijn medewerking aan dit blad te geven,nadat ik ruim veertig jaren in de "Zuidwillemsvaart" en de "Helmondsche Courant" mijn wekelijkse historische bijdragen gaf.Liefst schreef ik toen over een bepaald onderwerp meerdere stukjes, en zo doe ik het bij voorkeur ook nu.Zo bijvoorbeeld over oude bouwmeesters in onze stad,vroegere sociëteiten,hand- en kruisbooggezelschappen,de afgebroken kasteelpoort enz.Vooral echter had ik gedacht belangstelling te vinden voor de reeks genealogische stukjes waarin ik uit mijn talrijke aantekeningen antwoord gaf op de vraag:"Is Uw familie van Helmondse afkomst?".

Behalve door middel van dit blaadje tracht het bestuur de belangstelling van de leden te wekken door het maken van excursies,wat nog steeds,dank zij het organisatietalent van de Heer Drs.P.F.P.Hornikx, een buitengewoon succes geworden is.

Elke uitstap wordt in het blad met een leerzame uiteenzetting door hemzelf of door de ontvangende instantie voorbereid.

Door de jaarlijkse organisatie van de Palmpaasoptocht voor de kinderen heeft onze kring steeds weer belangstelling naar buiten.Niet minder kreeg zij deze door de tentoonstellingen,die zij enkele jaren achtereen organiseerde.Zo bijvoorbeeld die van Oud-Helmond op het Binderseind,maar vooral die van meer dan honderd geschilderde portretten van oud-Helmonders in de gangen en het museum van het kasteel-raadhuis.Deze tentoonstelling (in 1957)

trok ruim 1700 bezoekers.
De wedstrijd in hersengymnastiek betreffende de kennis der leden van stad en omgeving had een zeer geanimeerd verloop,maar is - jammer genoeg - sindsdien (1955) niet meer herhaald.

Het bestuur kan - dit alles overziende - over haar besluit in 1953 genomen tevreden zijn.
Wel blijkt uit hetgeen wij hierboven memoreerden, dat de aansporing van de huidige voorzitter, de Heer C.M.Smit,in de laatst gehouden vergadering om meer medewerking van de zijde der leden:"Er dient meer tweerichtingsverkeer te zijn" niet overbodig is, en - laten wij hopen - ook niet tevergeefs zal zijn geweest.

J.J.M. Heeren,
ere-voorzitter.

Wanneer ontstond de eerste Helmondse parochiekerk van St.Lambertus?

Bij een bezoek dat de Heer C.van Bokhoven,oud-gemeentearchivaris van Helmond,mij onlangs bracht, verzocht hij mij in het hondertste nummer van het Mededelingenblad van de Heemkundekring Peelland een stukje te willen schrijven over Helmond.Ik was immers de oudste van de nog levende oud-kapelaans van Helmond,die er 19 jaren lang (1907-1926) als kapelaan fungeerde en dus zeker wel iets over Helmond zou te vertellen hebben.Het eigenlijke onderwerp van mijn vertelsel werd aan mij overgelaten,maar ik begreep,dat een onderwerp, oud-Helmond betreffende,voor de leden van de heemkundige kring toch de voorkeur zou hebben. Blijkbaar tot teleurstelling van mijn vriendelijke bezoeker kon ik hem niet zomaar aanstonds toezeggen aan zijn verzoek te voldoen,omdat ik - zoals ik hem zeide - al hetgeen ik over oud-Helmond weet,reeds elders gepubliceerd heb,maar wel zou ik zijn verzoek in ernstige overweging nemen. Gelukkig viel me al spoedig na zijn vertrek in,

dat een praatje over de hierboven staande vraag: "Wanneer ontstond de eerste Helmondse parochiekerk van St.Lambertus?" wellicht aan de leden van de kring niet onwelgevallig zou zijn.Met gevolg,dat ik nu niet ga spreken over iets,wat ik weet,maar over iets,wat ik niet weet.Want op de bovengestelde vraag kan ik geen concreet antwoord geven,doch slechts een antwoord,dat er omheen draait.

...

Enkele bekende bijzonderheden over de kerk van Helmond dienen vooraf te gaan.

In de Noordbrabantsche Volksalmanak van 1890,het z.g. Jaarboekje van Aug.Sassen,notaris en gemeentearchivaris van Helmond,heeft de Postelse Norbertijn,wijlen Ign.Welvaarts,duidelijk bewezen,dat de kerk van Rixtel de moederkerk is geweest van de kerk van Helmond.Ook blijkt uit zijn mededelingen, dat de Norbertijnenabdij van Floreffe bij Namen,gesticht in 1121,vóór 1179 in bezit kreeg een hoeve te Helmond met aanhorigheden en een derde gedeelte der kerk en tiende van Rixtel,dit derde gedeelte wellicht van Vrouwe Didradis van Rixtel,van wie bekend is,dat zij ook een derde gedeelte van goederen onder Reusel aan de abdij van Floreffe schonk ten bate van het oratorium (bedehuis),dat die abdij te Postel (nabij Reusel) gesticht had. Zeker is,dat met de moederkerk van Rixtel ook de dochterkerk van Helmond in 1276 onder het patronaat der abdij van Floreffe stond.Aanvankelijk kan de parochie Helmond als een zelfstandige parochie naast de moederparochie bestaan hebben,elk onder een eigen pastoor,maar reeds voor 1300 waren beide kerken geünieerd,zodat zij onder een en dezelfde pastoor stonden en tot in de 17e eeuw zijn ze geünieerd gebleven.Ook tijdens hun Unie hadden Rixtel en Helmond een eigen afzonderlijke parochie, met eigen rechtsgebied en zelfstandig kerkelijk bestuur,doch beide onder een en dezelfde pastoor. Vóór de Unie zal iedere pastoor in zijn eigen parochie gewoond hebben,maar sinds beide parochies geünieerd waren en samen slechts één pastoor hadden,kan deze misschien nog een tijd lang in Rixtel

gewoond hebben,doch later woonde hij steeds in Helmond.Een priester,die eveneens in Helmond woonde en hem daar in de zielzorg ter zijde stond, stelde hij toen tegen een jaarhuur als zijn vicaris in Rixtel aan.1)
Volgens het oudste aartsdiakenaal register van het oude dekenaat Woensel,waartoe Helmond behoorde,(behelzende lijsten der kerken,altaren en beneficies met de namen van hun bedienaren) was de filiaalkerk van Helmond in 1400 reeds veel aanzienlijker dan de moederkerk van Rixtel,die dan nog steeds als een "appendix" (aanhangsel,bijkerk) geregistreerd staat,maar nog wel altijd voorop genoemd wordt:"Rixtel et Helmont".In 1586 vroegen de inwoners van Rixtel aan bisschop Clemens Crabeels beide parochies te scheiden,hun kerk in haar vroegere staat als parochiale kerk of als eeuwigdurende vicarie te herstellen en er een priester aan te stellen,die ter plaatse persoonlijk zou resideren.De bisschop maakte het verzoek aan het belanghebbend publiek bekend,doch er werd slechts in zoverre gevolg aan gegeven,dat de priester,die als deservitor of vicaris van de pastoor te Helmond voortaan Rixtel bediende,niet meer te Helmond,maar te Rixtel woonde 2).Na de jaren 1648-1672,waarin bijna heel het kerkelijk leven in de Meierij gedesorganiseerd was geworden,begon men Rixtel te beschouwen als onder de parochie Aarle te behoren.
In 1276 vindt men voor het eerst een pastoor van Rixtel en Helmond vermeld,met name Rantius van Luik.Er bestond toen een geschil tussen de Abt van Floreffe en Jan I,hertog van Brabant,aan wie de heerlijkheid van Helmond in die tijd toebehoorde, over het patronaatsrecht der kerken van Rixtel en Helmond en dus over het recht om de pastoor van beide kerken te benoemen.
Ransinus van Luik,een clericus,die de kerken

1) Bossche Bijdragen XXIII, p.96-97
2) Sassen's Jaarboekje 1890, p.266-268

door een priester als zijn plaatsvervangende vicaris liet bedienen,was toen reeds een tijd geleden door de abt benoemd en waarschijnlijk door de bisschop van Luik aangesteld geworden.
De hertog had een zekere Iwan willen benoemen en toen deze kwam te sterven stelde hij Godfried,een zoon van de Helmondse poorter Arnoud Vriend ter benoeming voor.De hertog beweerde,dat hem het patronaatsrecht toekwam "in solidum" d.w.z. dat hij ten volle hetzelfde recht had als en tegelijk met de abt. Een scheidsgerecht werd ingesteld,dat op 17 december 1278 de uitspraak deed,dat de rechten van de abt meer waarde hadden dan die van de hertog en dat het patronaatsrecht dus toekwam aan de abt.De hertog legde zich daags na de uitspraak daarbij neer 1).

Dat men Ransinus als de eerste pastoor van Rixtel en Helmond vermeld vindt,wil natuurlijk volstrekt niet zeggen,dat aan hem geen andere pastoors zijn voorafgegaan.Slechts toevallig is hij bekend geworden uit het zoëven genoemde geschil; had dit niet bestaan,dan ware hij onbekend gebleven.
De kerk van Rixtel stond zeker reeds vele jaren vóór 1276 onder het patronaat van Floreffe; die van Helmond ook? Ik weet het niet.Zou de Rixtelse kerk,voordat ze aan Floreffe kwam,aan geen ander klooster,kerk of instituut hebben toebehoord? Ik weet het niet.Misschien ook de kerk van Helmond? Nogmaals: ik weet het niet.Vroeger hield ik het met de algemene opinie,dat de eerste kerk van Helmond zou dateren uit de tweede helft der 12e eeuw, thans ben ik daar niet meer zo heel zeker van.

Met zekerheid is bekend,dat de abdij van Floreffe in 1179,zoals ik reeds zeide,te Helmond een hoeve met aanhorigheden bezat.Omdat haar kloosterlingen niet lang na 1179 jaarlijks voor een zekere Stephanus,van wie zij een "allodium" (eigen goed) in Helmond ontvangen hadden,een gebedscommemoratie hielden,zoals voor hun weldoeners gebruikelijk was, is het zeer aannemelijk,dat deze Stephanus de schenker van bedoelde hoeve was,waaruit echter volstrekt niet valt te besluiten,gelijk eens beweerd is,dat

1) Taxandria jg.36, p.60-61.

op die hoeve de eerste Helmondse parochiekerk gebouwd zou zijn 1).Daarvoor bestaat geen enkele reden.Wel bestaan er zeer goede redenen om aan te nemen,dat de hoeve tot pastorie werd bestemd. Immers, de pastoor van Helmond,Petrus Willemaers (1644-'65),een geschiedvorser,die o.a."Brabantia Mariana" schreef,heeft uitdrukkelijk aangetekend dat de oude pastorie aan de abdij van Floreffe was gelegateerd geworden;ook noemt hij haar een "domus dotalis",een huis met een bepaald godsdienstig of kerkelijk doel aan de abdij vermaakt,niet tot stichting van een kerk,want dan had de term niet "domus",maar "ecclesia dotalis" moeten luiden.
De oude pastorie,omgeven door een gracht (althans in 1447),lag achter het kasteel van Helmond op het Hoogeind in De Hage,nabij de parochiekerk 2).De toenmalige pastoor van Helmond was niet de enige onder de Meierijse pastoors, die een hoeve bewoonde,bewerkte of liet bewerken,koeien hield en zo meer.Vóór 1179 zal de pastoor in Rixtel gewoond hebben.
Uit het voorgaande kan men met zekerheid besluiten,dat de kerken van Rixtel en Helmond vanaf 1276 onder het patronaat der abdij van Floreffe stonden en dat deze dus het recht bezat de pastoors van beide kerken te benoemen,of eigenlijk beter gezegd hen aan de bisschop van Luik ter aanstelling voor te dragen.
De kerkelijke toestand van Helmond vóór 1276 ligt echter nog altijd in het duister.Toch is er een lichtstraaltje gevallen uit een stuk,waaruit men dit niet verwachten zou,t.w. uit een resolutie van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden van woensdag 12 april 1678 3).Wat toch was het geval?
In de eerste maanden van dat jaar kwam Ds. Cornelius Costius,hervormd predikant van Helmond en Rixtel,te overlijden.De predikanten in de

1) Taxandria jg. 36, p.58-59
2) Bossche Bijdragen X, p.92
3) Brabantia 1955, p.287-288

Meierij moesten aangesteld worden door de Staten-Generaal.Deze beschouwden hen als de rechtmatige opvolgers der vroegere Meierijse pastoors.Ook de predikanten noemden zich in de eerste tijd na hun komst in de Meierij "pastor".De prelaat van Floreffe,die van ouds het patronaatsrecht over de kerken van Helmond en Rixtel uitgeoefend en de pastoors ter aanstelling voorgedragen had,nam alsdan de gelegenheid te baat om zijn oud recht te doen gelden.Blijkens vermelde resolutie had n.l. Johan Smits als rentmeester van de prelaat van Floreffe, "Vrijgrontheer van Lieshout ende uyt dien hooffde patroon der kercke van Helmont" 1) bij rekwest aan de Staten-Generaal verzocht, "dat den gemelten Prelaet in sijn qualité als Vrijheer van Lieshout in sijn goet recht niet mocht werden vercort". Men begrijpt,dat aan het verzoek niet werd voldaan, maar toch is die resolutie voor ons van groot belang,want zij brengt ons een flinke stap verder op zoek naar de kerkelijke toestand van Helmond vóór 1276.Nú weten wij immers,dat het patronaatsrecht der abdij van Floreffe over de kerk van Helmond voortsproot uit haar bezittingen te Lieshout; dat derhalve de kerk van Helmond - ofwel misschien de moederkerk van Rixtel - gesticht moet zijn door een persoon of instituut,waaraan goederen of rechten onder Lieshout toebehoorden,welke ten tijde van bedoelde kerkstichting deel uitmaakten van de in de 12e of 13e eeuw ontstane z.g. vrije grondheerlijkheid van Lieshout en kort vóór 1200 door de Norbertijn geworden ridder,frater Balduinus, en waarschijnlijk door meer anderen aan de abdij van Floreffe werden overgedragen.Die Lieshoutse goederen of rechten kunnen pas aan die abdij gekomen zijn na 1121,haar stichtingsjaar.
Nu rijzen de vragen:Aan wie behoorden zij voor die tijd? Zal de Lieshoutse kerk niet reeds vóór de komst der abdijheren van Floreffe bestaan hebben, misschien reeds eeuwen lang? Zo ja,door wie zou ze dan gesticht en bediend zijn? Een belangrijke vraag,waarmede samenhangt,of ook de kerken van Rixtel en Helmond niet reeds lang vóór de 12e

1) Joh.Smits,president-schepen van Eindhoven,was ook rentmeester van Kwartier Kempenland.

eeuw gesticht kunnen zijn.
Het verdient aandacht,dat de kerk van Dinther,die evenals die van het nabijgelegen Lieshout,St.Servatius tot patroon had,toebehoorde aan het aloude Kapittel van St.Servatius te Maastricht,dat al in het begin der 8e eeuw bestond.Door Paus Innocentius II werd dit Kapittel op 31 maart 1139 in het bezit van de kerk van Dinther bevestigd.En in een oorkonde van 1199 zien wij een aanwijzing (geen strikt bewijs),dat de abdij van Floreffe de kerk van St.Servatius te Lieshout omstreeks die tijd van datzelfde kapittel ontvangen zal hebben. In genoemd jaar 1199 bestond er een geschil over het recht van het kapittel van St.Servaes te Maastricht op het bos en dorp van Lieshout.Op verzoek van de reeds genoemde frater Balduinus, heer van Lieshout,verklaart het kapittel in die oorkonde,dat het in het dorp Lieshout geen rechten (meer) heeft dan vier in huur uitgegeven hoeven en dat het aan een zekere Hendrik van Bochout verlof geeft deze te kopen,als ze verkocht zullen worden.Deze H.van Bochout was waarschijnlijk een soort bemiddelaar of zaakgelastigde van fr.Balduinus of van de abdij van Floreffe,welke de vier hoeven in 1201 van hem kocht 1).

In 1246 bezat de abdij van Floreffe onder Lieshout een z.g. "hof" (in het latijn "curia"),bewoond door een pater-magister en fraters,die de abdijeigendommen exploiteerden en zeer zeker ook de parochiekerk bedienden.Een oorkonde van 25 april van dat jaar bewijst,dat de abdij goederen gekregen had van Gerardus,heer van Rixtel,op voorwaarde,dat het Hof te Lieshout hem jaarlijks op St. Remijs 27 Keulse deniers betalen zou.Zij had dus te Lieshout een zekere relatie met Rixtel,hoogstwaarschijnlijk een van kerkelijke aard.Zou die relatie tussen Lieshout en Rixtel reeds dateren uit de tijd,toen de kerk van Lieshout nog onder het patronaat van het Maastrichtse kapittel van St.Servaes stond? En zo kan men verder vragen: Zou de kerk van Rixtel,en later ook haar dochterkerk te Helmond niet gesticht zijn uit de Lies-

1) Hermans,Bijdragen over N.-Brabant I,p.201-202

houtse kerkgoederen,toen deze nog aan het kapittel van St.Servaes behoorden? Wat de kerk van Helmond betreft,zou men dan niet lang hoeven te zoeken naar de reden,waarom zij St.Lambertus,geboren te Maastricht en waar hij als bisschop zijn zetel had,tot haar schutspatroon heeft gekregen.Ook zou men dan niet ten onrechte mogen beweren,dat ze in dat geval van vóór de 13e eeuw,zelfs van lang vóór de 13e eeuw zou kunnen dateren,hoewel natuurlijk niet van vóór de 8e eeuw,wijl St.Lambertus in het begin van die eeuw gestorven is.

Het zal sommigen misschien verwonderen,dat geen enkel document van zulk een vroege stichting der kerk tot ons gekomen is,b.v. geen verzoekschrift aan de bisschoppelijke curie te Luik of de pauselijke curie te Rome om verlof tot stichting,evenmin als enig schrijven van bisschop of paus,dat de stichting goedkeurt,doch veel meer moet het ons verwonderen,dat er ook geen enkel document van die aard aanwezig is betreffende een Helmondse kerkstichting in de 12e of 13e eeuw; eeuwen,waaruit de geschreven bronnen bij lange niet zo schaars zijn als uit de daaraan voorafgaande tijden.Het enig document van die aard aangaande de kerk van Helmond is van 11 februari 1357,toen de wijbisschop van Luik,Dirk bisschop van Gebat (Theodoricus episcopus Gybilocensis),de toenmalige Helmondse kerk in De Hage opnieuw ter ere van St.-Lambertus consacreerde.Zij zal toen opnieuw gewijd zijn,omdat zij geheel of grotendeels,hetzij tengevolge van verval,hetzij tengevolge van een of andere ramp geëxecreerd (Ontwijd),opnieuw opgebouwd was 1).

Nu nog een woord over de kerk van Erp nabij Lieshout,die evenals die van Lieshout en Dinther, St.Servatius tot patroonheilige heeft.De pastoor

1) In de Bossche Bijdragen III,144,dateerde ik het document op gezag van de vroegere gemeentearchivaris en rector der Latijnse school te Helmond,J.L.F.Donkers, 20 febr.1456, wat moet zijn: 11 februari 1356 (n.s. 1357).

van Erp,wijlen Dr.A.Meuwese,overwegende,dat de patroonheilige ener kerk soms een aanwijzing geeft over haar stichting,stelt in zijn boekje over de gemeente en parochie Erp de vraag,of de kerk van Erp evenals die van Dinther haar patroonheilige zal hebben gekregen van het kapittel van St.Servaas te Maastricht en ook aan dat kapittel zal behoord hebben.Hij acht dit evenwel niet waarschijnlijk.Als enige reden haalt hij aan,dat in een oorkonde van paus Innocentius II van 31 maart 1139,waarin deze het kapittel van St.Servaas in het bezit van zijn goederen bevestigt,wel de kerk van Dinther vermeld wordt,maar niet die van Erp. Hij verwijst dan naar de klapper op het werk van Dr.P.Doppler,Verzameling van charters en bescheiden betrekkelijk het vrije Rijkskapittel van St.Servaas te Maastricht,overdruk uit de Publications de Limbourg t.66,waarin de naam van de kerk niet voorkomt.De pastoor had beter gedaan niet de klapper op het werk van Dr.Doppler,maar het werk zelf te raadplegen en,zo mogelijk,nog beter de originele bulle,die vermoedelijk in het rijksarchief van Maastricht berust.Doch aangenomen dat de kerk van Erp,en ook die van Lieshout en Helmond niet in de bulle vermeld worden,volgt daar dan uit,dat zij dan niet aan het kapittel van St.Servaas behoord kunnen hebben?
Alleen zou men tot een dergelijke conclusie mogen komen,indien uit de tekst der bulle of op enige andere manier duidelijk zou blijken,dat de paus beslist alle bezittingen van genoemd kapittel of abdij in zijn bulle wilde opnemen.
Ik geloof,dat dergelijke bezitsbevestigingen (door paus,bisschop en soms ook door de burgelijke overheid) meestal door de bezitters aangevraagd werden,wanneer en omdat ze hun betwist werden.

Een reis naar Maastricht,bijzonder naar het Rijksarchief aldaar,zou de moeite waard zijn om een nader onderzoek in te stellen naar de stichting van de oude parochiekerk van Helmond.Zulk een studiereis zou me wel aanlokken,maar leeftijd en lichamelijke conditie laten het niet toe.Als ik nu een concreet antwoord zou moeten geven op de

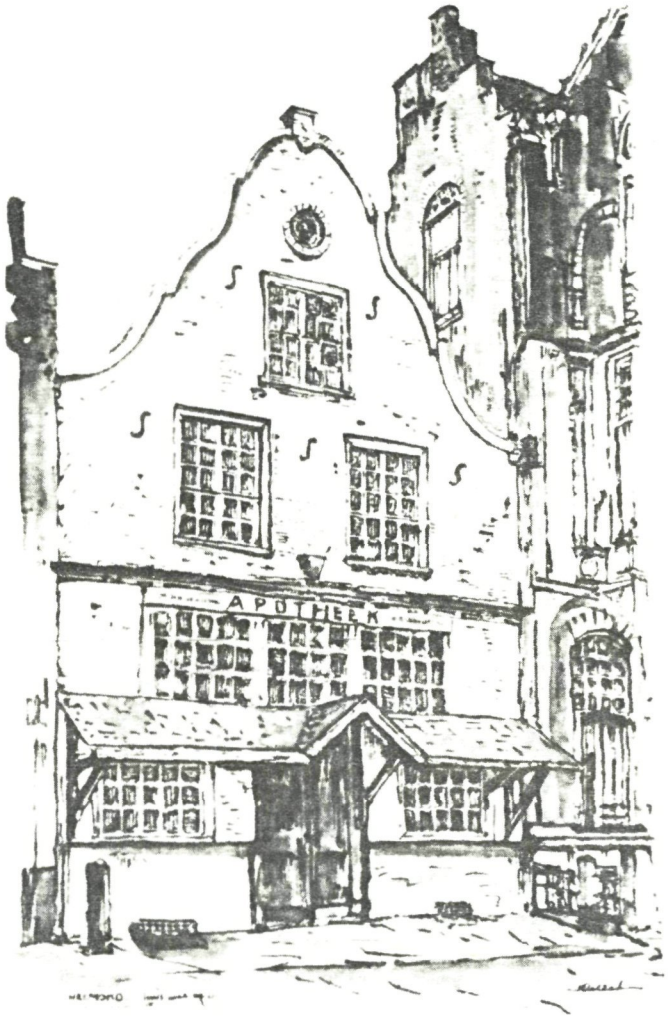
APOTHEEK

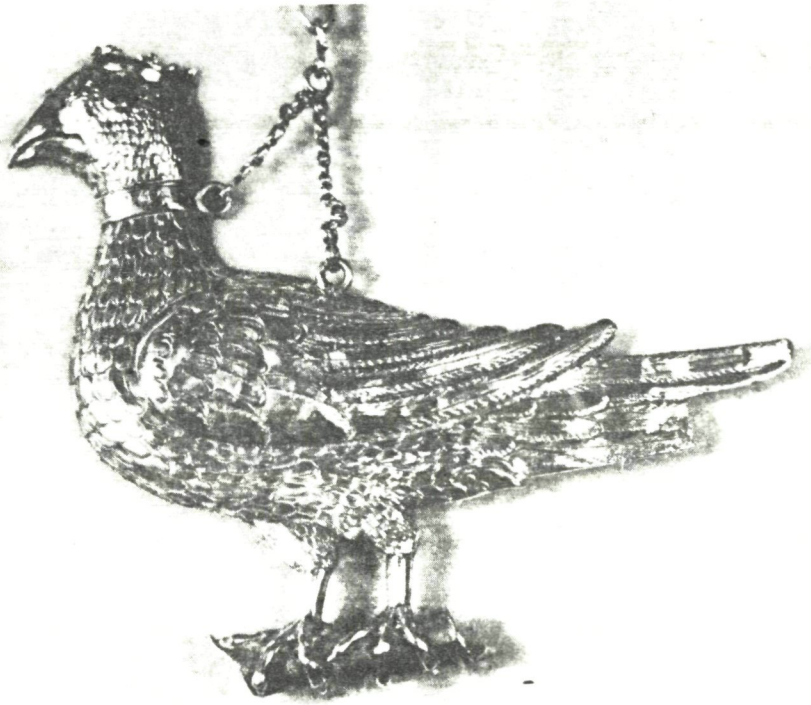

5

6

boven dit artikel gestelde vraag:"Wanneer ontstond de eerste Helmondse parochiekerk?" dan zou ik antwoorden: "Ick en weet het niet".Wel meen ik te moeten stellen:Als ze niet is gebouwd vóór de 12e eeuw door het kapittel van St.Servaes (of de pastoor van Lieshout),dan in de 12e of 13e eeuw door de abdij van Floreffe (of de pastoor van Lieshout of van Rixtel),maar in ieder geval vóór 1276,doch ik hoop dat een of meer leden van de Heemkundige Kring Peelland zich gestimuleerd zullen voelen tot een poging om in Maastricht de kwestie zo al niet tot een oplossing,dan toch tot wat meer klaarheid te brengen.Ik wens hun dan goed succes.Wel zullen zij dan hoogstwaarschijnlijk nergens uitdrukkelijk vermeld vinden,dat de kerk van Helmond door het Maastrichts kapittel van St.Servaas gesticht werd of in haar vroegste tijd onder het patronaat van dat kapittel stond,maar wel is mogelijk,dat hun blijken zou,dat dit kapittel oudtijds b.v. het tiendrecht in Rixtel en Helmond bezat en dit zou al genoeg zijn om de hier geopperde,niet ongegronde,hypothese tot een voldoend bewezen waarheid te verheffen.

Terar dum prosim.

A.Frenken, em. pastoor.

Helmonds Markt in de negentiende eeuw.

In de loop der jaren is in ons heemkundig blad door ons diverse malen geschreven over de bewoners van de Veestraat.Bij gelegenheid van dit speciaal nummer willen wij gaarne de aandacht vestigen op enkele andere huizen en gebouwen in de stad en wel speciaaldie,welke gelegen zijn aan de Markt.
Van het oude stadje Helmond is zeer weinig bewaard gebleven,wat ons aan vroeger herinnert. Ons resten nog het Kasteel-Raadhuis,het Huis onder de Luts en het oude stadhuis,en het oog blijft gericht op het "speulheuske" (De beide laatsten zijn inmiddels afgebroken!)
In zijn boek "Helmond in het verleden" beschrijft

A.M.Frenken de namen van enkele huizen uit de late middeleeuwen.Op de plaats van het Centraal Ziekenfonds (hoek Markt-Veestr.) was toen hotel "De Groote Leeuw" gevestigd.Even voorbij dit hotel stond aan de Markt de herberg "De Wildeman".Dit werd later stadhuis.In de vijftiger jaren van deze eeuw werd het gebruikt door de R.K.Leeszaal.Gebruik in deze zin werd eerst vorig jaar beëindigd.Naast "De Wildeman" stond in 1453 "De Lelie",welk pand in latere tijden eveneens een herberg is geweest. Waar momenteel het gebouw van "Amstleven" staat, stond eertijds een huis genaamd "De gulden cop"; in het begin van de 19e eeuw stond op dezelfde plaats de "Korenbeurs".

Op de foto van een schilderstuk,omstreeks 1865 door Henri J.Knip vervaardigd,ziet U een gedeelte van de Markt.Wij zullen enkele panden bespreken,zulks mede aan de hand van een tekening naar de kadastrale kaart.
Waar thans de fa.van Gemert is gevestigd,was in die tijd (midden vorige eeuw) de kruidenierszaak en grossierderij "Het Schaapje";het geboortehuis van André Spoorenberg,die enkele boeken schreef o.a. Jan den Bok en zijn tijd.(pand nr. 1)
In het daarnaast staande huis woonde de zadelmaker Peter Luijten.Het huis ging in 1864 door brand verloren.Hieromtrent lezen wij in de archivalia,dat verloren gingen "een huis toebehoorende aan den heer J.H.Spoorenberg,en de meubelen,winkelwaren, en zadelmakersgereedschappen van de bewoners:de weduwe P.Luijten en de weduwe H.van der Sijde,boven. (pand nr.2).
In 1864 hadden er te Helmond geen andere branden plaats.Het pand werd in 1865 herbouwd.In de plaats van het kleine huis (waarvan in het museum een afbeelding hangt) verrees een waar herenhuis,waarvan de eerste bewoner was notaris Bernardus A.J. Sassen.Zijn zoon August,geboren te 'sHertogenbosch, zou later als notaris,maar meer nog als Helmonds historicus bekendheid krijgen.Naar hem is dan ook een straat genoemd.In 1873 toog de familie Sassen naar de Steenweg.
Het pand werd vervolgens bewoond door de Zwitserse fabrikant Conrad H.Deutsch,die gehuwd was

met Maria C.Fentener van Vlissingen.Na Deutsch wordt het pand bewoond achtereenvolgens door de fabrikant Johannes Alberts Pistorius en door de dames Prinzen.
De woning achter het (oude) stadhuis was bestemd als huisvesting voor de brigadier der Koninklijke Marechaussée.Een van hen was Carolus van de Plas, die (zie:Jan den Bok) de drie Franse deserteurs mee naar België overbracht.Achter het stadhuis (pand nr.3) lag ook de kazerne van de Marechaussée.In de twintiger jaren had Helmond 51 tot dit korps behorende personen.De cipier was Egidius van de Akker.De gebouwen zouden later dienst doen als politiebureau.De eerste inspecteur van politie,Beltjens,woonde ernaast.

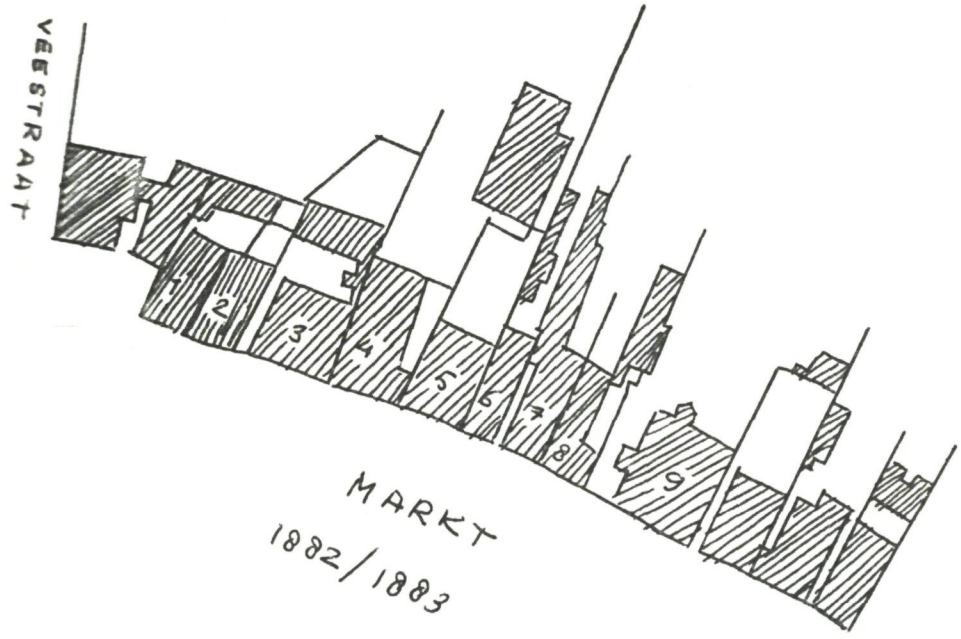

Op het schilderstuk zien wij vervolgens het prachtige herenhuis van de familie Prinzen (nr.4).
In 1860 stond op deze plaats een oud 2-verdiepinghuis met een inrijpoort,beheerd door de logementhoudster de weduwe Helena van Oppen,geboren de Vocht.

In het jaarverslag der gemeente over 1860 lezen wij het volgende:"Niet zoo gelukkig als in de jaren 1857,1858 en 1859 is onze gemeente in het afgelopen jaar van brand bevrijd gebleven,want twee branden hebben dit jaar plaats gehad;de eerste in het huis toebehoorende aan en bewoond door de wed.L.J.v.Oppen op den 22 Mei des nachts ten 1½ uur,vast aan het alstoen in aanbouw zijnde Raadhuis.Deze brand werd echter door de spoedig aangebragte hulp en goede werking onzer brandspuiten weldra overmeesterd,zoodat slechts eene beneden- en bovenkamer geheel uitgebrand en slechts een gedeelte van het dak verbrand is.... De oorzaak van het ontstaan van den eersten brand is onbekend."
De gemeenteraad besluit op 21 juni 1860 aan Helena de Vocht,weduwe van Livinus Josephus van Oppen,eigenaresse van pand nr. D/72 (het raadhuis is dezelfde sectie nr.70) toestemming te verlenen om de muur tussen het raadhuis en haar woning te mogen gebruiken bij de verbouwing en verhoging van haar door brand gedeeltelijk vernietigd huis.
Als logementhouder vestigt zich in het pand op 18 februari 1863 Johannes Ant.Tielen,een Belgisch paardenkoopman,komende uit Bladel.Het witte hotel,dat "De Zwaan" heette,krijgt dan de naam "Hotel Tielen".Tot een van zijn gasten behoorde Dr.Everardus H.A.Fritsen uit Aarle-Rixtel,die zich later in de Veestraat vestigde.Inwonend zijn ook geweest de apotheker Petrus van den Eijnden, gehuwd met Ida Wilhelmina van Oppen,dochter van de vroegere eigenaresse van het pand.
Tielen verlaat het pand ná 7 augustus 1869,de geboortedag van zijn dochter Maria.Het kind overleed helaas reeds op 6 december d.a.v.,doch de familie was inmiddels vernuisd naar de Heuvel D 189 k.Het hotel blijft hierna leeg staan.
In de tweede helft van 1870,t.w.op 11 juli,wordt er tussen het gemeentebestuur en de weduwe van Wynandus Fr.Prinzen,Hendrica Raijmakers,wonende aan het Binderseind,een overeenkomst gesloten m.b.t. het recht van gebruik van de muur tussen het raadhuis en het haar (weduwe Prinzen) in eigendom toebehorende pand = Hotel Tielen.

Op 10 mei 1870 had de gemeenteraad reeds besloten aan de weduwe vergunning te verlenen om met de opbouw van haar huis een begin te doen maken. Op 30 juni 1870 verleent de raad aan de weduwe het recht om bij de opbouw van het huis sectie D nr.72 gebruik te maken van de muur van het raadhuis, alsmede om de muur tussen het raadhuis en de cipierswoning te vernieuwen.Een en ander met de verplichting om op het dak van het raadhuis tegen de muur,die verhoogd wordt,een goot te leggen. De muur zou gemeenschappelijk eigendom worden. De weduwe Prinzen-Raijmakers betrekt het kapitale pand,dat aan iedereen bekend is en waarvan op heden nog een gedeelte van de voorgevel overeind staat.Tot haar kinderen behoorde ook de latere philantroop en Lid van de Eerste Kamer Willem Prinzen.Bij de bevrijding in 1944 werd het huis vrij zwaar beschadigd.Nadien is het voor velerlei doeleinden gebruikt,totdat de slopershamer ook dit bouwwerk voorgoed liet verdwijnen.
Met opzet is nader ingegaan op de geschiedenis van het pand-Prinzen.Het bepaalt niet alleen de datering van menige ansicht-kaart,maar stoot tevens de mening omver,dat de in 1869 overleden schilder Henri Knip het schilderij zou hebben gemaakt.Het pand-Prinzen staat op het schilderij afgebeeld.Derhalve mag men aannemen,dat Knip op een later tijdstip is overleden ofwel dat met H.J.Knip een ander persoon bedoeld wordt.
Het brede bakstenen huis (nu "Amstleven") werd in de vorige eeuw bewoond door de bierbrouwer Laurentius van der Laar,geboortig van Beek en Donk.Een van zijn kinderen was de latere Mgr.Arnold van de Laar,vicaris-generaal van het bisdom en deken van de stad 's Hertogenbosch.
Achter het pand stonden enkele huisjes,waarin de bierbrouwersknechten en enkele wevers gehuisvest waren (pand nr.5).

De panden,die nu volgen,werden vermeld als staande aan de Binderstraat.
Het witte huis hebben velen nog gekend als het huis van bakker van de Korput.In de 19e eeuw werd het door verschillende gezinnen bewoond (nr.6)

In het daaropvolgende huis woonde de fabrikant Hubertus Petrus Prinzen,gehuwd met Elisabeth Christina A.Sutorius;inwonend waren uiteraard de kinderen,maar ook de schoonvader.Na Prinzen vestigde zich er de koopman Godefridus de Raad en gezin.De Raad werd op 8 maart 1875 tot burgemeester van de stad benoemd.(pand nr.7).
In het witte huis (pand nr.8) was woonachtig de leerlooier Fransiscus Stevens,geboren te Huissen in Gelderland,met zijn vrouw Johanna M.Beelen. De oudste zoon,Jan Adam Stevens,was schoenmaker en werd lid van de gemeenteraad,bovendien nog ambtenaar van de burgelijke stand.In deze kwaliteit kent heel Helmond hem,want 2.113 bruidsparen gaven voor hem in ruim dertig jaren elkaar hun ja-woord.Naar hem is de Jan Stevensstraat vernoemd.
Op de plaats van de witte huizen achter de bomen bouwde de fabrikant Pieter Fentener van Vlissingen een prachtig (wit) herenhuis.Hij was gehuwd met Gerarda C.J.Ramaer.Deze jonge Amsterdammer werd de grondlegger van de N.V. P.F.van Vlissingen & Co.,want op 15 augustus 1846 nam hij het bedrijf over uit de Commanditaire Vennootschap Sutorius en Van Vlissingen.Hij begon het bedrijf met 30 mannen en 20 jongens.Hoe de resultaten van zijn onderneming geweest zijn,kunnen wij constateren. (pand nr.9).
De op de achtergrond in het schilderij staande huizen werden omstreeks 1870 bewoond door Klaas van den Boom,door goudsmid van Hoeck en door de fabrikant Bots.
Het thans nog in oude toestand bestaande pand "Het huis onder de Luts",waarin eens de apotheek van Hoeck was gevestigd,is het oudste huis - behoudens het alom geprezen kasteel-raadhuis - van de stad Helmond.Boven de ingang van dit pand leest men:"Dit huys sloegh in den Brandt, In Den Swaen ist wael bicant 1594".Het opschrift wil zeggen dat het pand in 1594 in vlammen opging en dat men er in Hotel de Zwaan meer over kon vertellen.Op het pand staat een zwaan.Over dit huis en zijn bewoners zijn reeds veel publicaties verschenen.

Alphons M.G.Niessen.

Grensgeschil in het Peelgebied.

De vage grensaanduidingen in een egale vlakte als de Peel moesten onvermijdelijk vroeg of laat tot geschillen aanleiding geven.Die zijn dan ook niet uitgebleven.Dit had tot gevolg,dat er nadere aanduidingen van de grenzen gegeven werden. Uit diverse stukken in het gemeente-archief (GAH) heb ik hierover indertijd heel wat stof verzameld.Naar aanleiding van het kaartje,dat hierbij zal worden afgedrukt,wil ik alleen het grensgeschil vertellen,waarop dit kaartje betrekking heeft.

Vooral in de tweede helft van de 17e eeuw waren de grensgeschillen niet van de lucht.Nauwelijks was het een achter de rug of een ander had weer de gemoederen in beweging gezet.Dat kwam zo: Een zekere Thomas Geverts uit Milheeze reed op 19 september 1669 met paard en kar in de Peel op Bakels grondgebied,waar hij de hei,die hij gemaaid had,op zijn kar laadde,om naar huis te varen.Om een uur of vier na de middag zag hij drie huifkarren uit de richting Venray zijn kant op komen.Toen ze dichterbij kwamen,bemerkte hij,dat er 15 of 16 met geweren bewapende personen op zaten of lagen,waarbij de ondervorster van Venray. Zij eisten van boer Geverts diens paard en kar, omdat hij,naar zij beweerden,op Venray's gebied aan het maaien was geweest.Met geweld werden hem paard,kar en gereedschap afgenomen en naar Venray gebracht.De boer natuurlijk op hoge "benen" naar de politie,waar hij verklaarde,dat de overval had plaats gehad ongeveer 1700 meter van de grens en ruim 200 meter verder Brabant in dan de strook,waarop die van Venray ooit aanspraak hadden gemaakt.De procedure,die hierop gevolgd is, heeft jarenlang geduurd.Heel wat ambtenaren en advocaten hebben er hun hersenen op gesplitst en hun pennen op bot geschreven,wat natuurlijk een macht geld gekost moet hebben.
De Helmondse procureur en waarnemend secretaris Matthijs van (der) Laeck maakt in 1671 het kaartje,dat nog in het gemeente-museum te zien is, dus tijdelijk buiten de archiefbewaarplaats is

gebracht.Het is wellicht een copie van de "Charte figurative",in een voorgaand geschil door controleur Nicolaas Blom getekend.Zoals men kan zien,staan erop afgebeeld putten en kerken,waartussen strippen,waarmee mogelijk de grenspalen en grensstenen zijn bedoeld,die de werkelijke grenzen moeten aanwijzen,zoals die bij vroegere besluiten door de hertogen van Brabant en Gelder waren vastgesteld en zoals die,volgens verklaringen van oude lieden,altijd zo geweest waren.

De heer A.van Beurden,landmeter,secretaris van het historisch genootschap in Limburg,toonde als deskundige op cartografisch gebied heel veel belangstelling voor deze kaart en maakte voor ons, een kleine halve eeuw geleden,hierbij enkele notities,die wij als verklaring laten volgen:
"De lijn,vormende de grensscheiding,nu nog bij de "Bunthorst en Beestenveld,tusschen Gemert en Ba-"kel,loopt,ook tegenwoordig nog,langs de Rips, "precies op den tooren van St.Anthonis.Het is de "grens tussen Gemert en Bakel.
"De lijn,geteekend tusschen Milheeze en Doirne, "is de scheiding tusschen Bakel en Deurne bij de "Hazenhut ongeveer gelegen.Het is nu nog Lange "Reysen en het water loopt er in een laag ge-"deelte (wadevoirt= een overgang om door de wa-"den) nog her en derwaarts.De lijn tusschen Bra-"bant en Limburg loopt door Helenaveen,nog recht "op den Heldensche tooren".
De tijd,waarop deze kaart getekend zou zijn,schatte hij omstreeks 1680.Als aanwijzing voor hem was de kapel,nabij de Wadevoirt,de Crayenhut genaamd, die van 1649 tot 1672 gediend heeft voor de godsdienstoefeningen van Bakel,Deurne en Vlierden,toen de rooms-kathclieke kerken in Brabant verboden waren.In de rechterbovenhoek schreef de tekenaar een aardig rijmpje,waarin hij voor toekomstige ruziemakers een paar wijze lessen gaf:

"Dit chartien van den peel
"wijst met Linies aan
"hoe wijt dat ieders deel
"daerin mach steken gaen.
"Wie steeckt op anders grondt
"die wert hiervoor befaemt,

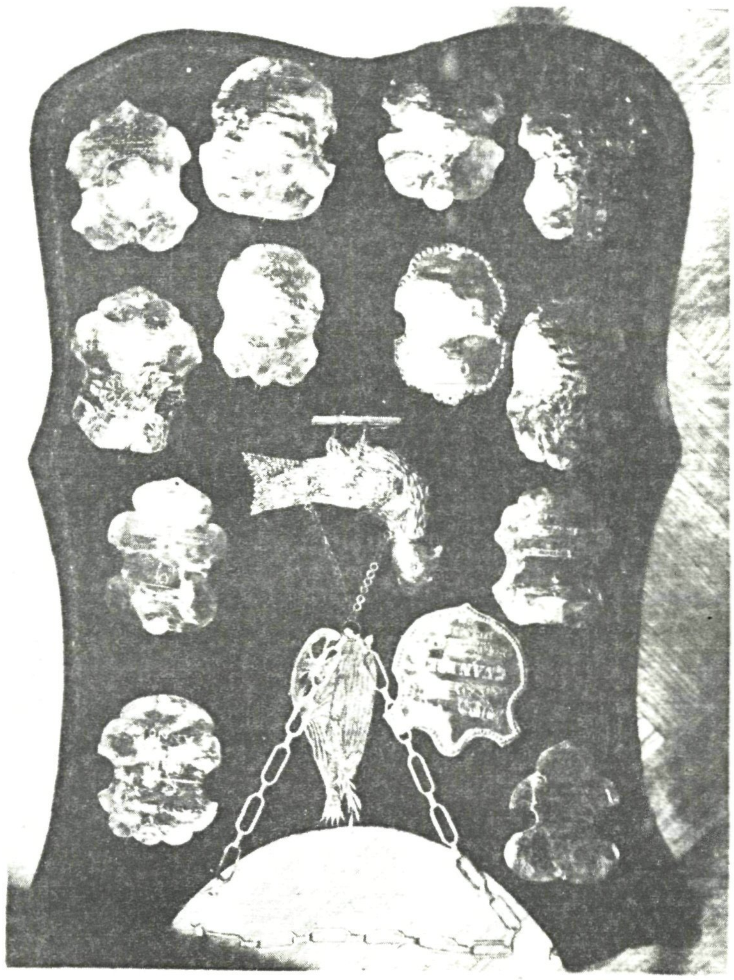

ט

"dat hij zijn ziel doorwondt
"en voor een dief geblaempt.
"Een ieder steeckt in 't zijn
"soo valter niet te seggen
"soo doet men niemandt pijn
"soo valter geen uutleggen. M.v.Laeck.

Door het uitbreken van de oorlog in 1672,waarbij ons land door diverse legers van verschillende mogendheden werd bezet,wat jarenlang duurde,kwam er geen oplossing voor het hangende Peelgeschil. Advocaten en procureurs en schrijvers waren intussen met hun werk doorgegaan en de kosten liepen zo hoog op,dat in 1677 de betrokken gemeenten van Helmond,Bakel en Aarle eens de rekening opmaakten om vast te stellen,wat ieder te betalen had.Vooral door Geerlof Suyckers,stads-secretaris van Helmond,die ongeveer 6.700 gulden voorgeschoten had,werd hierop aangedrongen.
Nog heel wat jaren werd er over en weer gedreigd en gediscussieerd,maar tot een oplossing is het niet gekomen.Althans,alle ons ten dienste staande bronnen laten hierover niets los.

Jac.J.M.Heeren.

Helmonds gilde-zilver.

Helmond heeft vijf schuttersgilden gekend en vier ervan zijn nog gezamenlijk opgetreden bij de ontvangst van koning Lodewijk-Napoleon te Helmond op 16 april 1809.Slechts van twee gilden is het zilver tot heden toe bewaard gebleven.

Van "den Bruederscap van St.Joris,genaempt den Alten Scutten" wordt in een testament van 1546 als bezit genoemd:
"twee tennen kannen ende twee tennen scoetelen...
"ende noch vier tennen cuymmkens ende het silver
"dwelck die testateur,weesende in der vergaderin-
"ge vander Bruederscap,aen zijn mouwen te draegen
"ploech".
De gildeleden droegen rond 1625 een zilveren voetboog op hun mouw of mantel.Het gilde is echter

rond 1840 uitgestorven en het bezit is verloren.

Het gilde van St.Anthonis bestond zeker reeds in 1547,maar was in 1607 als zodanig opgeheven.Waarschijnlijk is het opgelost in het gilde van Sint Sebastiaan of "de Jonge Schut",die immers in 1596-'97 zijn feesten vierde op "Sinte Anthonis" (17 jan.) en de Sinte Sebastiaansdag (20 jan.). Rond 1860 verdwijnt dit gilde en alle bezittingen zijn voor en na verkocht.

Van oudere datum is de in 1446 en 1448 vermelde "Sente Katherijnen Bruderscap" of "Gulde van Sunte Kathelijnen cortelinx tot Helmont opgestaen ende gemaect";in 1460 heet het ook "Broederschap van de HH. Katharina,Barbara en Agatha".Dit schuttersgilde bezat in 1633 een "papagaei oft vogel met XIIII schilten daeraen hangende";alleen de vogel (zonder jaartal op het halsbandje) is bewaard gebleven.
Frenken vermeld 19 schilden uit de jaren 1685-1846 en de kapiteinssikkel,een zilveren borstplaat met een afbeelding van de H.Katharina,terwijl Jolles 43 koningsschilden en 1 keizersschild noemt.

Van "Onser Vrouwe-Bruederscap",in1186 opgericht en tussen 1520 en 1533 vernieuwd tot "Schut van Onser Lieven Vrouwen van der seven Weeën" of Kolveniersgilde,droeg iedere gildebroeder bij de bijeenkomsten en processies in 1618 een zilveren schild op arm of borst. Volgens het nieuwe reglement van 1808 werd het kenteken "een zilveren ster (zevenpuntig) op de borst".
De door Jolles genoemde zilveren vogel met het jaartal 1645 (zie afbeelding),de 23 koningsplaten (1670-1804) en de 4 herdenkingsplaten (1807, 1882,1895 en later) worden nog alle bewaard in het gemeente-museum van Helmond,waar ze onlangs op zilvermerken onderzocht konden worden.

Het is bekend,dat juist het oude gildezilver een uitstekende wegwijzer is voor het opsporen van plaatselijke zilversmeden.Het onderzoek te Helmond heeft dit weer eens bevestigd.De 14 oudste schilden (1670-1739) van het Kolveniersgilde

hebben,evenmin als de vogel (1645),enig merk,met uitzondering van de twee schilden van 1737 en 1738,die eenzelfde,mij verder onbekend,zilvermerk dragen;het merk is m.i. samengesteld uit een boom met een ingesnoerde kruin.Het meesterteken lijkt op een ingesnoerde marktlinde en het is verleidelijk hier te denken aan de familie van Hogerlinden; twee leden van deze familie staan in de jaren 1773-1792 op de naamlijst van het Kolveniersgilde. Vanaf 1750 zijn alle kolveniersschilden gemerkt: 1750,1780,1783 en 1789 alleen met de zespuntige ster,gevormd uit twee dwars op elkaar liggende open driehoeken,in een cirkel; 1755 dezelfde ster en de aan elkaar geschreven letters VH in een rechthoek; 1786 dezelfde ster en 68 (of 98);1794 en 1795 dezelfde ster en de niet verbonden letters V H in een rechthoek; en 1804 met de initialen G V in een rechthoek.Twee archiefstukken helpen ons bij de oplossing van dit raadsel van de zilversmeden.

Er is een rekening bewaard,die luidt:"De Kolveniersgulde te Helmond debet aan Wilhelmus van Hoeck (zilversmid) van 2 schilden voor de dekenstokken,gemaekt den 23 Februari 1786,de som van 30-14-8".De beide nog bewaarde schilden,met chronica van resp. 1186 en 1786,zijn niet door W.van Hoeck voorzien van zijn meesterteken,maar één ervan (1786) heeft wel de merken van de restaurateur uit 1818; we komen hierop terug.

Het tweede archiefstuk is een officiële opgave van het Helmondse gemeentebestuur van 3 april 1798: "Zijn binnen deze gemeente drie ZILVERSMEEDEN,met namen Jaspar Sluyers,ANDRIES VAN HOECK,en Willem van den Ertwegh,welken alle.....het zilver tekenen ijder met zodanig merk als ijder vind zonder zich te reguleren of onderworpen te zijn aan eenige keuring van Stadtswegen" (cf.Brabantia 14,1965 p.250).

Bijna alle zilvermerken zijn "sprekende" merken of initialen.Dat zilversmeden vaak nog een nevenberoep uitoefenden blijkt o.a. uit de mededeling van Mr.H.J.Bernsen,die me schreef,dat de bovengenoemde J.Sluyers te Helmond 16 augustus 1818 overleed als horlogemaker op 86-jarige leeftijd.

Over de familie van Hoeck heeft de heer Jac.Heeren enige gegevens gepubliceerd.De zilversmid Willem van Hoeck werd 12 september 1721 te Helmond gedoopt en trouwde in tweede huwelijk in 1748. Uit dit huwelijk werden minstens twaalf kinderen geboren.Zijn zoon Andreas,ged.3-8-1757,huwde 27 februari 1791 met Anna Theresia Olifiers,dochter van Pieter A.Olifiers,die in 1795 koning was van het Kolveniersgilde.Andreas overleed te Helmond 12 november 1836.De zoon van Andreas,Fransiscus Hubertus van Hoeck,ged.19-9-1802 en overl.18-1-1870,was volgens Heeren handelaar in geweven stoffen en drogisterij-artikelen.Dat hij zich daarnaast ook bezighield met het beroep van zilversmid,in vele families een erfelijk beroep,blijkt uit het feit,dat zijn zilvermerk voor de jaren 1836-1866 voorkomt bij de "Meestertekens van Nederlandse goud- en zilversmeden van 1814-1963"; zijn meesterteken was V H boven een zespuntige ster.
De ster is,zoals we boven zagen,samengesteld uit twee op elkaar liggende drieHOEKen en mag daarom als sprekend meesterteken worden beschouwd.
Steunend op al deze gegevens mogen de schilden van 1750,1755,1780,1783,1786 en 1789 worden toegeschreven aan Willem van Hoeck,die in 1786 ook de schilden voor de dekenstokken maakte.De 68 op het schild van 1786 is m.i. het gevolg van een foutief vervaardigd negatied stempel,waarin de cijfers in de verkeerde volgorde zijn gesneden.De schilden van 1794 en 1795 behoren wel bij Andreas van Hoeck,die een nieuw stempel voor de initialen gebruikte.Andreas,gildelid in 1773-1775,werd in 1780 kapitein en in 1790 deken van het Helmonds Kolveniersgilde.Zijn meestertekens,de ster en V H,komen volgens Jolles ook voor op een koningsschild van het Lieropse St.Anthoniusgilde uit 1805.De initialen op het schild van 1804 (G V) zijn hoogstwaarschijnlijk van Gijsbertus Verhagen,in 1780-1792 lid van het Kolveniersgilde.
De latere Helmondse zilversmid C.J.Verhagen (1861-1862) merkte met C V 108.
De restauratiemerken in het dekenstok-schild van 1786,nl. Minervakop,leeuwtje (2e gehalte),jaar-

letter I (=1818) en GB,waarboven een onduidelijk figuurtje zichtbaar is,zijn misschien van Goort van den Broek,in 1814-1817 lid van het Kolveniersgilde.
In de jaren 1822-1860 tekent de Amsterdamse zilversmid J.v.d.Broek met JB,waarboven een gekruiste lepel en vork.
De herdenkingsplaten zijn niet in Helmond vervaardigd.Een plaat draagt de jaarletter L (=1895) en de initialen H C van H.Copier te Schoonhoven (1882-1916);een tweede de jaarletter K (=1920) en het meesterteken van de Bossche zilversmid A.A.Kalverg (1908-1924); een derde van 1958 de jaarletter X (=1957) en de initialen M R van J.M.M.Reijnen uit Gemert (1934-....).Op de schilden van de dekenstokken uit 1961 staat echter weer een Helmonds meesterteken,nl. van de fa. Jac.Andriessen.

Rijker aan gildezilver is de kast van het St.Catharinagilde,die de Heer A.M.G.Niessen,oude deken van het gilde,voor mij opende.
Naast zeven stokschilden van deken,kapitein en vaandrig,alle uit 1954 en gemerkt met het meesterteken JA2 van de fa. Jac.Andriessen,zijn ook de nieuwste schilden (1954,1956,1958,1961) voorzien van het merk JA2 (vanaf 1946) of J2A (vanaf 1960) van dezelfde firma.Alleen het schild van 1960 met het merk JP4 is van de fa. J.L.Pennings uit 's Hertogenbosch.De schilden van 1935 en 1932 zijn,evenals een plaat van het Kolveniersgilde,van de Gemertse zilversmid J.M.M.Reijnen;de schilden van 1917 en 1913 komen weer - evenals een plaat van het zustergilde - van de Bossche zilversmid A. Kalberg.Ook de initialen WvH op een schild van 1901 verwijzen naar een Bossche zilversmid,nl. W.van Hooft (1897-1918).
Het oudste bezit,de zilveren vogel,moet volgens de merken (jaarletter M=1846;meesterteken IH4?) in 1846 gerestaureerd zijn door de Helmondse zilversmid J.Hermans (1844-1879),die ook het schild van 1841 voorzag van zijn meesterteken.
Het Brabantse zilver van de 18e eeuw biedt minder zekerheden,wat de makers betreft.De schilden van het St.Catharinagilde uit 1713 en 1737 dragen hetzelfde meesterteken (boven ingesnoerde lindeboom?,

boom met kruis?) als de bovengenoemde Kolveniers-schilden uit 1737 en 1738.Het moet wel een plaatselijke zilversmid geweest zijn.Uniek voor Helmond is het meesterteken I S op de schilden van 1783 en 1790.Het zijn ongetwijfeld de initialen van de reeds genoemde Jaspar Sluyers,in 1798 door het gemeentebestuur als zilversmid officieel opgegeven.
Behalve deze schilden is hoogstwaarschijnlijk ook van hem de sikkel van de eerste koning in het St.Catharinagilde te Valkenswaard uit 1792.Daarop komen eveneens de initialen I S voor.
Naast het kerkzilver blijft ook het oude gildezilver dus een onmisbare bron voor de kennis van onze vroegere edelsmeden.Zou er in Helmond nog ander zilverwerk van Helmondse zilversmeden bewaard zijn gebleven?

W.H.Th.Knippenberg.

Literatuur:

"Meestertekens van Nederlandse goud- en zilversmeden 1814-1963" 1963.
A.M.Frenken,De Oude Schutsgilden van Helmond 1922
J.A.Jolles,De Schuttersgilden en Schutterijen in Noord-Brabant,1933.
J.J.M.Heeren, Taxandria 44,1937,p.233-236.

De Ciborie van Pastoor Willemaers 1647.

In het gemeente-museum te Helmond bevindt zich de ciborie van Petrus Willemaers,pastoor van de St.Lambertuskerk van 1644-1665.
Na de vrede van Munster,1648,werd hij (Willemaers) van zijn kerk beroofd,maar bleef in het geheim zijn parochianen bezoeken.Na 1653 bestuurde hij het College van Premonstratenzers te Leuven en liet zich te Helmond vervangen door een deservitor.
Hij overleed op 3 april 1673.
Drs. W.H.Th.Knippenberg,conservator van het Bisschoppelijk Museum te St.Michielsgestel,de schrijver van het artikel over "Helmonds Gildezilver", heeft omtrent de ciborie het navolgende medege-

deeld:
"Petrus Willemaers,een Premonstratenzer,heeft in
"1647 de ciborie laten maken.Zonder deksel is de
"hoogte 31 cm.Op de voet zijn gedreven de afbeel-
"dingen van Maria,Jozef,Lambertus,Norbertus en
"Petrus.Op de cuppa staan de afbeeldingen van de
"lijdenswerktuigen.De lage ronde deksel heeft eni-
"ge boorgaten,hetgeen erop kan duiden,dat een hier-
"op gemonteerd hoger deksel verloren is gegaan.
"Zowel de ciborie als de deksel zijn vervaardigd
"uit verguld rood koper.Op het deksel staan een
"wapen met schilddrager,het jaartal 1647 en de
"volgende woorden gegraveerd:R(everen)dus D(omi-
"nus) Petrus Willemaers,Persona ac Pastor in Hel-
"mont me fieri fecit.De ciborie is afkomstig uit
"het Bisschoppelijk Museum (inv.nr.218) en in
"bruikleen afgestaan aan het Gemeentemuseum te
"Helmond.Frenken schrijft hierover in "Helmond in
"het verleden" II,p.89-117,alsmede in Bossche Bij-
"dragen V,1922-23,p.208.De ciborie wordt thans
"door een kroon met wereldbol en kruis gesierd.
"Deze kroon is van latere datum en heeft zeker
"niet behoord tot de eerste "schepping".Maar al
"is de ciborie niet van goud,voor de stad is dit
"kunstvoorwerp een dierbaar stuk."
Tot zover de Heer Knippenberg.
Omtrent pastoor Willemaers vinden wij nadere gege-
vens in het Biografisch Woordenboek door J.J.M.
Heeren en in de archivalia.Zo plaatsen wij hier
een afdruk van zijn handtekening,staande onder een
akte,verleden binnen de stad Helmond,op 14 juni
1647,het jaar waarin de ciborie werd vervaardigd
(THG 1510 8128)

De ciborie is tot omstreeks 1934 in de St.Lambert-
tuskerk in gebruik geweest.Deken M.Rath schonk
in dat jaar het voor de stad toch voornaam bezit
aan het Bisschoppelijk Museum,kennelijk niet weten-
de,dat Helmond op dat moment reeds een tiental
jaren een eigen museum had.
Beschouwen wij het kunststuk wat nader,dan gaat

onwillekeurig ons respect uit naar de maker of makers ervan. Datgene wat met hameren, drijven, uitgloeien, ciseleren, graveren enz. is bereikt, verdient onze bewondering.
De ciborie zelf bestaat uit een vijftal delen: de voet met grondplaat - de nodus met onderste sierknop - de bovenste sierknop - de sierband van de cuppa en tenslotte de cuppa zelf.
De voet heeft zes lobben, op elk waarvan een medaillon. Gevleugelde engelenkoppen vormen de onderlinge scheiding, terwijl de vleugels de medaillons grotendeels omsluiten. De engelenkop is opgelegd. Van de zes afbeeldingen op de voet zijn er door de heer Knippenberg reeds vijf genoemd.
Wij willen echter het medaillon, dat het kruis draagt als eerste plaatsen. Derhalve zien wij, vanuit dit punt over links op de voet achtereenvolgens in reliëf uitgebeeld:

1. Kruis - met bijzonderheid dat het corpus niet in reliëf is uitgevoerd.
2. Maria (gekroond), op de linkerarm het kind (ongekroond) met aureool, in de rechterhand de scepter.
3. Petrus met de sleutels (voornaam der pastoor)
4. Norbertus (stichter van de Witheren).
5. Lambertus (patroon van de parochiekerk).
6. Joseph (beschermer H.Kerk), dragende op de rechterarm het Kind (dat een Nimbus heeft); in de linkerhand houdt hij een bloeiende lelietak.

De voet is op enkele plaatsen beschadigd. In de aanplanting van de voet zien wij in de driehoek linksboven van het kruis een breuk; evenzo in de bolle kant tussen de medaillons van St. Joseph en St. Lambertus.
Wij hebben tenslotte het vermoeden, dat aan de voet twee personen gewerkt hebben. De geornamenteerde rand is beslist van de hand van een betere vakman dan de medaillons; het corpus moet ook van de betere edelsmid afkomstig zijn. Zijn hier vader en zoon of meester en gezel werkzaam geweest?
De schacht is drieledig, indien wij de grote nodus en onderliggende knop als één stuk beschouwen.
De nodus is versierd met zes gevleugelde engelenkopjes. Zowel bij de voet als bij de cuppa bevindt

zich een siernodus.
Door de schacht wordt een kuipvormige cuppa gedragen.De cuppa,met een doorsnede van 14½ cm., heeft vanaf de schacht tot aan het midden een ornament,bestaande uit drie medaillons,die verbonden worden door drie gevleugelde engelenkoppen met nimbus.De medaillons stellen voor:
1.kruis met de speer en de hysopstengel met spons, de karwats en de roede,
2.De hamer en de nijptang,kruiselings geplaatst, daaronder drie nagelen,
3.de ladder (met 8 sporten),de rietstok (lisdodde) en drie dobbelstenen (waarvan de plaatsing is 2 + 1; het boven-,linker- en rechtervlak tonen resp. 5-4-1, 6-5-3, 1-3-2).

Eén van de drie engelen draagt onder de kin een horizontaal reparatiedraadje.Vier klinknageltjes ontsieren bij een ander,ter hoogte van de ogen, het kopje en de vleugels; een opening in de linkerooghoek is nimmer in het ontwerp voorzien geweest.Op diverse plaatsen zijn aan de ciborie sporen van reparaties te zien.Zij ontsieren het 320 jaar oude kunstwerk echter niet.Zij hebben er enkel toe bijgedragen,dat wij in 1967 het stuk in vrijwel gave staat kunnen bewonderen.

Omtrent het deksel kunnen wij niet meer vertellen dan de heer Knippenberg.Voor diegenen,die de ciborie aanschouwen,kan het deksel mogelijk het mooiste van alles zijn.

Het meesterteken.In de beschrijving-Knippenberg wordt helaas met geen woord gerept over het stempel van de ambachtsman,die het werk vervaardigd heeft.Wij mogen veronderstellen,dat hiervan wel degelijk melding zou zijn gemaakt,indien een of ander teken gezien was.

Wij hebben eveneens een poging ondernomen om op dit terrein iets te vinden.In verband met de kennis van de opdrachtgever en jaarbepaling is de gravering zeer waardevol te noemen.Toch is het zeker zo belangrijk om ook de maker te kennen.

Welaan,wij menen iets bijzonders te hebben aangetroffen.Op de voet staat onder het Kruismedaillon,onder de rechterhelft ervan,nauwelijks een halve millimeter groot het teken:

het is m.i. een cirkel met zodanige punten,dat men het geheel een ster kan noemen; daarnaast een "V" met stip middenboven.Aan de "ster" zou nog te twijfelen zijn (men moet zo voorzichtig zijn om geen beschadiging voor een teken aan te zien),als niet op een andere plaats ook een zogenaamde "ster" ontmoet is.Nabij de schacht,op de onderste ring van de sierband van de cuppa,juist onder het medaillon met kruis,speer enz.,staat duidelijk het volgende teken: Een letter of ander symbool is hierbij niet te ontdekken.Wij wagen het niet om de in de directe nabijheid zichtbare streep als een deel van het keurstempel te zien.

J.M.Th.Verschueren.

De St.Lambertuskerk te Helmond.

Men is het er wel over eens,dat de huisige Sint Lambertuskerk van Helmond,de hoofdkerk van deze stad nog wel,geen fraai bouwkunstig produkt is. Dit in tegenstelling tot Schutjes,de vaak geciteerde beschrijver van de geschiedenis der kerken in ons Bisdom.Schutjes getuigt:"Eere den herder, die over weinig middelen had te beschikken en toch zulk prachtig gebouw,een sieraad der stad, heeft weten daar te stellen."
Helmond kan zich misschien gevlijd hebben gevoeld met de zo waarderende woorden van Schutjes,maar eerstens is Schutjes niet erg betrouwbaar,en tweedens slaat hij de plank voor wat Helmond betreft toch wel lelijk mis.

De herder,aan wie Schutjes dit onverbloemde eresaluut brengt,was pastoor Spierings.Frenken zegt (Bossche Bijdragen VI blz.302 voetnoot 2),dat pastoor Spierings reeds in 1851,het eerste jaar van zijn pastoraat,met plannen voor de dag kwam tot vergroting der te klein geworden kerk.
Katholiek Nederland was in die dagen zeer actief in zulke vergrotingsplannen.Het was in Helmond zoals op zovele plaatsen in Nederland:
in 1648 raakte men de kerk kwijt;onder bescherming

van hogerhand namen de hervormden alle kerkgebouwen van de katholieken af.Het duurde tot 1798 voordat men de kans kreeg,de kerken terug te krijgen.In streken met zulk een katholieke meerderheid als in Noord-Brabant bijna overal het geval was,kon het handjevol hervormden de kerkgebouwen onmogelijk onderhouden.En de tiendheffers,die tot onderhoud verplicht waren (vaak abdijen over de grens,in België) voelden er al heel weinig voor, dit te doen.In de anderhalve eeuw die gelegen waren tussen de gedwongen afstand aan de protestanten en de teruggave aan de katholieken,hebben de kerkgebouwen dan ook enorm geleden.Er zijn meerdere gevallen bekend,dat de katholieken de teruggekregen kerk al spoedig hebben moeten verlaten, omdat ze niet meer op te knappen was.
In Helmond ging de overgang van de kerk aan de katholieken allesbehalve van een leien dakje,maar de onenigheid daarna,in verband met het betalen van het herstel van de nu teruggewonnen kerk,was nog veel erger.Men zie Frenken in Bossche Bijdragen deel VI.
Dat er dus over vergroting ener kerk werd gesproken,was vanzelfsprekend.De kerk was berekend op een bevolkingsaantal dat er was rond 1648,en we waren nu twee eeuwen verder.Dat men toen echter in vele plaatsen zonder piëteit zoveel oude kerkgebouwen heeft afgebroken,is lang niet altijd te verdedigen.
Pastoor Spierings liep dus met nieuwbouwplannen rond.Reeds in 1852 dienden zich drie architecten aan:Pierre Cuypers uit Roermond,H.van Tulder uit Tilburg en een zekere Berckmans,professor in de bouwkunde aan de Academie van Antwerpen.Toen Berckmans merkte,dat hij in concurrentie stond met twee van zijn leerlingen,trok hij zich terug.Maar intussen gaf hij wel zijn mening weg over zijn twee leerlingen: van Tulder was volgens hem onbeduidend; Cuypers noemde hij een van zijn knapste leerlingen. Het werk werd toen gegund aan de bouwkundige Theo Molkenboer uit Leiden.Tot zover Frenken.
Ik heb getracht enige gegevens over de genoemde bouwkundigen te achterhalen.Voor wat Cuypers betreft is dat niet zo moeilijk.De architect Theo

Molkenboer wordt besproken o.a. in "Herleving van de Kerkelijke Kunst in Nederland" door Gerard Brom (Leiden 1933).Ook zijn vele gegevens,hem betreffende,te vinden in "De katholieke kerken in Nederland....",uitgegeven o.l.v. Dr.Pierre Cuypers,met tekst van Jan Kalf (Amsterdam 1906).Van Tulder wordt in deze boeken ook vaak genoemd.Het spijt mij echter,dat ik nog geen gegevens heb gevonden betreffende professor Berckmans.

Laten we beginnen met THEO MOLKENBOER,blijkens een mededeling van B.N.A. te Amsterdam geboren in 1796 te Rijnsaterwoude en overleden in 1863.Van zijn opleiding en leermeesters wist men mij echter niets te vertellen.
Theo Molkenboer was de eerste katholieke landgenoot,die met naam en toenaam bekend is als deelnemer aan de kerkebouw,eigenlijk als opvolger van de Belgische bouwmeester T.F.Suys (bouwer van o.a. de Mozes en Aäronkerk te Amsterdam;in Den Haag bouwde hij de St.Theresia in 1840).Brom verhaalt van Suys,dat hij in Den Haag zich niet eens persoonlijk op de hoogte kwam stellen van het terrein,dat bebouwd moest worden;hij liet zulks aan een plaatselijke bouwkundige over.Zo heeft Suys helemaal geen profijt kunnen trekken van de bijzondere ligging van het terrein (in tegenstelling tot Dr.Cuypers:het lijkt vaak dat moeilijke terreinomstandigheden hem prikkelden tot uiterste inspanning.)
Volgens zijn tijdgenoten verstond Molkenboer de kunst om "met weinig geld van niets iets te maken", hij was ook in een ommezien klaar met plan en bestek.Bij gebrek aan vakbroeders heeft deze Molkenboer een soort monopolie gehad.Brom noemt hem een "verwende" aannemer,zó volstrekt zonder kenmerken dat hij gedwee het recept van Waterstaat volgde,terwijl hij elke wens bij zijn omgeving even bereidwillig toegaf."Hij zou stalen van alle stijlen aan een gebouw opgestapeld hebben,wanneer hij er zijn dagelijks brood en de eeuwige zaligheid mee winnen kon".Elders noemt men hem:"Voorheen firma Waterstaat,voortaan N.V.Gotiekerij,al naar de vrije keuze van kerkbesturen.Mijnheer pastoor kon precies nemen wat hij wou uit de staalkaart

van ontwerpen,die met een vaartje als een litanie kant en klaar werden aangeboden"."Hij bleeft toch zeker van de gunst,waarvoor hij alle kunst met plezier liet lopen".In Arnhem in de St.Walburg heeft Molkenboer het gepresteerd dat hij in 1853 alle oude kolommen en bogen liet omhalen om ze te vervangen door pleistergoed.Hij was ervoor aansprakelijk dat in 1854 de wanden van de toren van deze St.-Walburg instortten en het "gewelf" onder hun last verbrijzelden.Zo betaalde men leergeld voor een architect,die van mening was dat hij de gotiek "beheerste".
Molkenboer had nu eenmaal de onstuitbare zegen van de pastoors en had rond 1855 de bouw of het herstel van meer dan zeventig kerken op zijn geweten. Alberdingk Thijm noemde het "eene verzameling van gothische misgeboorten".

Het is deze man,die de opdracht kreeg tot de bouw van de Sint Lambertus te Helmond.Zoals gezegd waren er drie ontwerpen.Cuypers was aanbevolen door een professor van het grootseminarie te Roermond en de deken van Helmond liet hem voor de vorm een plan maken,waarschijnlijk slechts vanwege de professorale aanbeveling.Cuypers heeft zelfs een bezoek gebracht aan de deken van Helmond,om zijn ideeën nader toe te lichten.Maar deze toen nog jonge man (hij had zich nog maar pas gevestigd te Roermond) verscheen aan de pastoriedeur met baard en lange haren,een slappe hoed en een artiestenpak,en daarmee was alle vertrouwen in hem weg.
De eerste ervaring,die Cuypers opdeed met gemetselde ribgewelven,dus geen "gewelven" van latten en gips,was bij de bouw van een pastorie in Veghel in 1854.Zijn eerste zelfstandige werk was ook het bouwen van een pastorie geweest,en wel in Venray in 1850.In 1853 kreeg hij zijn eerste opdracht voor een kerkebouw en wel te Oeffelt,in 1854 gebouwd. (Vergelijk: St.Salvator Oeffelt 1854, St.Lambertus Helmond 1856-1861).'n Andere keer wil ik het wel eens graag over architect H.van Tulder hebben.
Laten we nu de Helmondse kerk eens nader bezien. Het is geen kerk geworden,zoals de St.Catharinakerk te Eindhoven,een meesterstuk van Dr.Cuypers, die de opdracht kreeg "eene kerk te ontwerpen,

welke van eene grootte en allure moest zijn,die het Godshuis blijvend zoude doen domineren over de stad Eindhoven (gebouwd 1861-1867).
Molkenboer bouwde met name pseudo-gotiek,d.w.z. een kerkgebouw werd een allegaartje van gotische elementen,waarbij hij rustig elementen uit de dertiende eeuwse gotiek en die van de 14e of de laatgotiek door elkaar gebruikte.Pseudo-gotiek vooral echter,omdat het stenen gewelven- en schorenstelsel door Molkenboer niet werd toegepast.In plaats daarvan zien we hem gepleisterde gewelven maken,"gewelven" van stro en hout,bestreken met stuc.O,er waren handige stucadoors genoeg;maar waarom een stelsel imiteren in pleisterwerk,dat alleen begrepen kan worden uit architectonische beredenering?
De Gotiek was niet zomaar wat spitsbogerij,niet zomaar wat gewelfribjes,niet zomaar wat ornamentiek,maar een logisch (d.w.z. architectonisch logisch) samenhangend geheel,waarbij de lógische samenhang van alle elementen tot een constructief geheel had geleid,en waarbij de ornamentiek steeds in verbinding stond mèt en voortvloeide ùit de constructie.
Ook aan zijn werk te HELMOND is te zien,dat Theo Molkenboer beneden de maat was.De oude toren met de peervormige verdikking boven de spil is verdwenen,d.w.z. men heeft de fraaie spits afgebroken en de toren heeft men ommetseld.
Het huidige torenlichaam bestaat uit drie gedeelten.Het hoge eerste deel wordt aan de voorzijde geheel gevuld door een sterk geprofileerde,spitsbogige ingang.
Het tweede deel telt twee spitsbogige spaarvelden met traceerwerk.Het derde deel heeft een diepe, geprofileerde,spitsbogige nis en is afgedekt met rondboogjes op natuurstenen neuzen.Hier vindt men ook,aan de voorzijde dus,een beeld van St.Lambertus.Deze hele wandopbouw is hybridisch,zij is niet logisch als één samenhangend geheel geconcipiëerd;er is veeleer sprake van een onlogische vermenging van bouwkunstige elementen,op een willekeurige manier ontleend aan illustere voorbeelden,met name van de Kempische Gotiek uit de twee-

de helft der 15e eeuw,en nog willekeuriger toegepast.Er is bovendien een soort steen gebruikt,die doods aandoet,een steen die geen sprankje levendigheid bezit.
Wat er boven het einde van het eigenlijke torenlichaam rond de basis van de spits te zien is, tart elke beschrijving.Vierkante stenen posten op elke hoek,afgeschuind,en bedekt met een soort betontegel.Tussen die hoekposten soortgelijke dikke stenen muurtjes.Ze zullen wel latere toevoegsels zijn,maar dat maakt de zaak alleen nog maar erger. De achthoekige spits,die daar dan tenslotte bovenuitkomt,is veel te pover in verhouding tot het torenlichaam eronder;zoiets van:ik wil wel,maar ik kan niet meer.De toren heeft haakse steunberen. Deze verjongen zich naar boven,doordat ze inspringen;bij deze inspringingen zijn ze bedekt met natuursteen.Het torentje op de viering is eveneens te pover uitgevallen.
Het schip is rijzig en wordt geflankeerd door lagere zijschepen.
Er is voldoende plaats voor grote glazen ramen in het middenschip boven de daken der zijbeuken.Daarom valt het des te meer op,dat de kerk van binnen zo donker en zo somber is.
De wijde kruising van schip met dwarspand doet weldadig aan,evenals de rijzige lichtgalerij,maar het soort van kooromgang rond het priesterkoor is weer zo'n ontleend,beter gezegd:zo'n geleend element, dat hier niet juist is toegepast.Ontbrak soms het geld voor echte straalkapellen,die rond zulk een kooromgang passen?
Het is de pleisterlaag,die deze kerk zulk een somber cachet geeft.Er is geen enkele schildering,die even het hart verwarmt of het verstand aanspreekt. De mooie dingen erin zijn schaars,en staan los van de bouw:de preekstoel,de biechtstoelen in het dwarspand,de gongstandaard,het belrad bij de sacristiedeur,het beeld van Petrus met zijn kruis en dat van Maria met een kruisbeeld in haar handen.En dan vooral:het orgel.Onder de overige beelden zitten heus geen kunstwerken.
Het hoofdaltaar is ronduit lelijk;de pilaren zijn gesausd,de muurschilderingen zijn een aanfluiting,

met name die in de dwarsbeuk,de glas-in-lood ramen hebben jammer genoeg de oorlog overleefd,de kruiswegstaties zijn het opruimen waard.
De stemmige,geblokte ramen in het priesterkoor kunnen er wel mee door.Van de zes ramen is er hier één nieuw; het stelt de Verrijzenis voor en is het werk van Jan Dijker uit Moergestel,maar het is dan ook het enige goede raam van de hele kerk.
De "gewelven" zijn geen onaardig stucwerk.Ze zijn, gelukkig,slechts licht beschilderd:de bloemtakken rondom de middensteen.

Bouwkundig is de kerk geen kunstprodukt,ornamenteel is ze beneden de maat op enkele,al te weinige uitzonderingen na.
Iemand,die hierin verbetering zou willen brengen, zou er geen sinecure aan hebben.

Acht,20 januari 1967. Piet van der Burgt.

Straatnamen in het algemeen.

De heemkundige kring Peelland heeft mij verzocht om in haar jubileumnummer enkele regels te wijden aan de straatnamen te HELMOND in het algemeen. Gaarne voldoe ik aan dit verzoek.

Vóór 1796 zag men hier en daar naambordjes op de hoeken van de straten.In genoemd jaar werden op last van hogerhand houten naamborden aan de hoekhuizen van alle straten en stegen aangebracht.
In 1863 werden in de grote steden deze houten bordjes door de ons nu zo bekende blauwe vervangen.Te HELMOND worden eerst in 1890 de namen van straten officieel op papier gezet.De naamborden worden verschillend uitgevoerd.

Op 19 juli 1890 stelt de gemeenteraad de volgende namen vast:

-Markt;

-vanaf de Markt naar het oosten:
Ameidestraat - Broederwal (nu Zd-Kon.wal)- Ameidewal (nu Nrd-Kon.wal) - Heuvelsingel - Ameide-

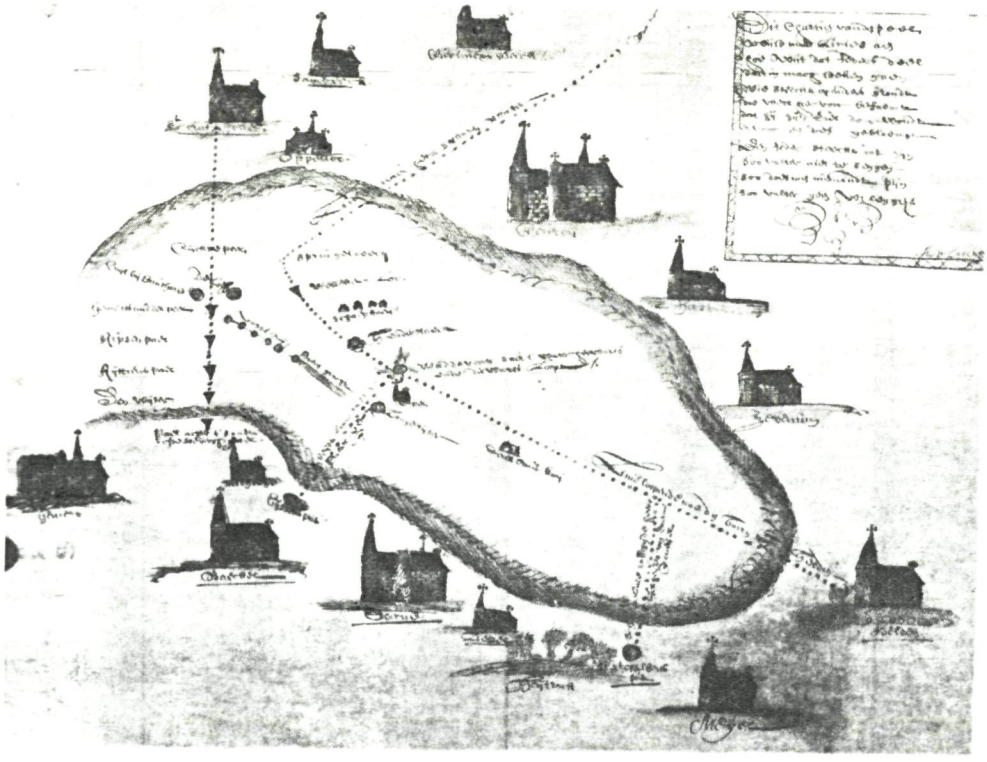

singel (aan de kant van de Molenstraat) - Molenstraat - Wolfstraatje - Geremtschestraat - Deurneschedijk - Broekwal - Straakvenschestraat - Kruisdijk - Geremtschebroekdijk - Middelbroekdijk - Rooseindschestraat;

-vanaf de Markt naar het zuiden:
Kerkstraat - Kerkweg - Tijesstraatje - Schenkensstraatje - Beugelsplein - Heuvel - Smalstraatje - Wiegertstraatje - Eerste Groenstraat - Stationsplein - Donkerpoort - Groenewoud - Binnenparallelweg - Buitenparallelweg - Oliemolen - Lieropschedijk - Tweede Groenstraat - Vlierdenschedijk - Vossenbeemdstraat - Deuzeldonkschestraat - Bokhorsterstraat - Brouwhuisschedijk;

-vanaf de Markt naar het westen:
Veestraat (lopende vanaf de Markt tot aan de kanaalbrug;de naam "Pantoffelstraat" wordt niet gehandhaafd.) - Kamstraat - Kerkpaadje - Wiel - Smalle Haven - Kasteelplein - Gedempte Haven - Nieuwe Haven - Kanaaldijk - Steenweg - Aarleschestraat - Kromme Steenweg - Mierloscheweg - Smalle Haagstraat - Midden Haagstraat - Breede Haagstraat - Binnendongenstraat - Kruisstraat - Zwappelschestraat - Stiphoutsche Broekdijk - Esdonkschstraatje;

-vanaf de Markt naar het noorden:
Binderstraat (vanaf de Markt tot aan het bruggetje bij de brouwerij van J.Berings) - Het Hool - Ketsegangske - Watermolenwal - Binderseind - Heistraat - Hemelrijkstraat - Hemelrijksdijkje - Hurkscheweg - Prins Karelstraat - Bakelschedijk - Beisterveldschestraat - Broekdijk - Goorkeschdijk - Braaksche Boschstraat - Waardstraat - Binderschestraat - Dijkschestraat - Braakschestraat - Schipstalschedijk - Lauwerstraatje.

Vanzelfsprekend zullen wij de oudste en voor de topografie en geschiedenis belangrijke namen in het oude stadsdeel moeten zoeken,bijv. in West,alwaar de buurtschap "De Haghe" gelegen is.In 1276 vinden wij het eerste zekere bericht omtrent het bestaan van een kerk in deze buurtschap.Het dopen,de huwelijksinzegeningen,het begraven en bij leven het

Pasen-houden hadden voor de Helmondse bevolking in deze kerk plaats.De kerk was toegewijd aan St. Lambertus.Het gebouw met bijbehorend kerkhof was gelegen in de directe nabijheid van het "Oude Huis" of het vroegere kasteel.De kerk,die mogelijk in de 12e eeuw gebouwd werd,stond op de plaats,waar nu ongeveer de vroegere muziekschool van de Heer Lodewijks staat,dus op het punt Kromme Steenweg/ Eikendreef.Toen kort na het midden van de 15e eeuw de tweede parochie gesticht werd,binnen de stadswallen,bleef het priesterkoor van de oude parochiekerk met het hoogaltaar bewaard.De ruimte zou dienstbaar gemaakt worden aan het klooster,dat ter plaatse door de zusters van de Regel van de H.Augustinus werd gesticht.De zusters kwamen vanuit het klooster "In de Weijde" nabij Venlo.Haar klooster te Helmond staat bekend als "het klooster in de Haghe".Het terrein waarop klooster en kapel gelegen waren,werd genoemd "Het Kloosterveld",tegenwoordig "Kloosterweide" geheten.

In het Noordoosten van de stad treffen wij in onze tijd aan de Heistraat,vroeger genaamd "de Heijenstraet".De straat liep uit op de molen van Kampers,welke molen gestaan heeft op en om de plaats waar thans de St.Jozefkerk staat.
Als men nu nagaat,dat men juist dàt gedeelte van de stad de naam van "Den Bult" gaf,toen ter plaatse gebouwd ging worden,dan moeten wij de oorzaak ervan zoeken in de omstandigheid,dat deze wijk altijd iets hoger gelegen heeft dan de binnenstad.U weet,dat dergelijke namen spontaan gelanceerd worden en een oud-Helmonder geeft mij van "De Bult" de volgende verklaring:
Tussen de tegenwoordige Advocaat Botsstraat en de Van Brusselstraat stond rond de eeuwwisseling een nogal berucht café,waarin,zoals vroeger gebruikelijk was,de houten vloer met wit zand bestrooid werd.Het zand werd dagelijks vernieuwd; het vuile zand werd buiten op steeds dezelfde plaats gedeponeerd, zodat er in de loop der jaren "een grote bult" kon ontstaan.Hoe het ook zij, vast staat,dat aan het einde van de Heistraat een verhoogde vlakte lag,terwijl iets verderop men

het z.g. "Topveldje" had,waar wij als kinderen gingen spelen en voetballen.De zandvlakte werd afgegraven bij gelegenheid van de bouw der huizen rondom de St.Jozefkerk.

Het is rond 1900,dat het aantal inwoners van Helmond zich snel ging uitbreiden met gevolg,dat er veel nieuwe woningen en hierdoor geheel nieuwe wijken ontstaan zijn.In 1912 werd de woningbouwvereniging "Volksbelang" opgericht en vier jaar later de -vereniging "De Hoop".
De nieuwe straten moesten van een naam voorzien worden.Hieraan heeft J.J.M.Heeren gaarne willen meewerken en zijn adviezen uitgebracht.De straten werden vernoemd naar Helmonders,die zich op een of andere wijze verdienstelijk hadden gemaakt voor stad en land,zoals het statenlid Coovels,het kamerlid Karel Raymakers,de geschiedschrijver August Sassen,de burgemeester van den Dungen,de advocaat Bots en vele anderen.

In 1920 werden alle sloppen en stegen van een naam voorzien.Zo werd het 5e slop aan het Bindersseind op 27 december 1920 een deftiger naam verleend,t.w. De Plaats.Wij geven hiervan bij de foto's het naambord en een afbeelding,bij velen bekend.

Het benamen van nieuwe straten moest omstreeks 1935 geschieden in de St.Leonardusparochie.Hier treffen wij o.a. aan de namen van de Helmonders: Monseigneur Noyen,Monseigneur Swinkels,dokter Ledel en schoolhoofd J.v.d.Spek.
Toen men in Helmond-West ging bouwen,met name in "De Haag",werden ook daar bepaalde namen gekozen. Deze hebben betrekking op het kasteel en de bewoners ervan.Het plan daartoe achtte men zeer geschikt,alleen bedoelde de heer Heeren deze namen voor de omgeving van de "Warande" en niet bepaald voor "De Haag".De visie-Heeren blijkt ook thans nog zeer juist te zijn.Het terzijde schuiven van het advies heeft versnippering van naamgroepen over de stad tot gevolg gehad.Gedane zaken nemen geen keer.Daardoor treffen wij in "De Haag" de namen aan van Ittere,Horne,Berlaer e.a. zoals Tournooistraat.Met betrekking tot de laatste benaming merken wij op,dat een tournooiveld gewoonlijk vlak

bij het kasteel lag en door een haag omringd was. Komt daar misschien de oude naam van de Haagstraat vandaan?

Had men in de eerste stadsuitbreidingen vooral de namen van Helmonders gebezigd,in de later ontstane wijken werden,mede op advies van de heemkundekring Peelland en nadien tot op heden van de Straatnamencommissie,namen gegeven,die herinneren aan zeevaart,luchtvaart,schilders,vogels enz. Ook nu nog bestaat het streven om de straatnaam een goede functie te geven.De ligging van een straat in het stadsgebied wordt gemakkelijk te bepalen,hetgeen dienstig is voor zowel stadgenoot als de welkome bezoeker.
Moge dit artikel ertoe bijdragen,om de belangstelling voor ons eigen Heem groter te doen worden.

Broeder Barontius v.d.Ven F.I.C.

De oudste (bekende) VAN HELMOND te Breda.

Als we de indices op de oorkondenboeken en regestenlijsten betreffende Breda nazien is de eerste Bredanaar,die deze naam droeg,een zekere Kerstiaen van Helmont,die leefde in het begin van de vijftiende eeuw.Het weinige,dat over deze man te vinden is,wil ik hier in het kort vertellen.

Zoals bekend is in de archieven uit die tijd meestal alleen iets bewaard van financiële activiteiten.Dat geldt ook hier.Merkwaardig is nu dat alle feiten,die over de levende Kerstiaen bewaard zijn gebleven,zich afspeelden binnen de tijd van één jaar,en wel tussen november 1421 en oktober 1422.
Op 2 november 1421 kocht Kerstiaen van Helmont twee erfcijnzen van Heinric Fraey.Dat wil dus ongeveer zeggen,dat hij aan deze een,waarschijnlijk vrij aanzienlijk,bedrag leende,tegen een niet meer te achterhalen rente.Beide cijnzen moesten op St. Maarten worden betaald.De eerste,groot zesdehalf (= $5\frac{1}{2}$) schellingen,was een reeds bestaande St. Maartencijns,die in 1416 door Fraey was gekocht

en die werd betaald uit het huis van Jacob Stric in de Brugstraat.1)
De tweede,groot acht schellingen,ging uit een schuur met toebehoren in de Molenstraat.2)
Op 5 oktober 1422 ontving Kerstiaen een erfcijns, groot twaalf schellingen,gaande uit een huis in de Katerstraat.Deze cijns was indertijd gekocht door zijn moeder.3)

Dit zijn de belangrijkste gegevens.Op alle andere door mij gevonden plaatsen wordt Kerstiaen of niet genoemd of hij is reeds dood.Hij moet zijn overleden vóór 30 december 1427,want op die datum verkocht Jan Mercelis Stricxz. de zoëven genoemde erfcijns van twaalf schellingen,die hem waren aangekomen van wijlen zijn oom Kerstiaen van Helmont.4)

Het jaar van zijn overlijden is niet nader te preciseren.De dagdatum wel.Het overlijden van Kerstiaen van Helmont wordt namelijk herdacht op 7 oktober in de Onze Lieve Vrouwekerk te Breda.De kerk ontving hiervoor jaarlijks een erfpacht van één lopen en een veertel rogge.5)
We weten verder nog,dat op twaalf juli 1446 een kapelaan van de Bredase Onze Lieve Vrouwekerk,Johannes Haghenbeeck,voor de zielerust van Christianus van Helmont een erfcijns,groot zes schellingen,vermaakte aan de infirmerie van het Begijnhof 6).

Uit hetgeen hier bijeen staat,mag geconcludeerd worden.dat deze oudste bekende Bredase van Helmont een vrij gegoede en bekende figuur is geweest.

Tenslotte nog een enkel gegeven over iemand,die zijn zoëven genoemde moeder geweest kan zijn.
Op een fraai perkamenten rol,een lijst van cijnzen, die sedert 1396 aan het Begijnhof toekwamen,treffen we namelijk een Beel (Elisabeth) van Helmont aan, die tot omstreeks 1400 een cijns van een groot betaalde uit haar huis aan de Brugstraat 7).Was deze zijn moeder? Ik weet het niet.De schaarsheid van de bronnen uit die tijd laat hier geen conclusie toe.
Wel ziet het ernaar uit,dat Kerstiaen niet zelf uit Helmond afkomstig was.

J.M.F.IJsseling

Aantekeningen zie pag.46

Aantekeningen.

1) Archief Begijnhof Breda 498 (reg.nos.91 en 99)
2) Idem 499 (reg.no.100);verg.:Cartularium van het Begijnhof te Breda door G.C.A.Juten (1910),no.90.
3) A.Erens,De oorkonden van het Norbertinessenklooster St.Catharinadal te Breda-Oosterhout (1931), no. 259.
4) Idem, no. 285.
5) Necrologium van de Onze Lieve Vrouwekerk te Breda,uitgegeven door C.P.Hoynck van Papendrecht in zijn Analecta Belgica,Tom.III,pars I, ('s-Gravenhage 1743),p. 405.
6) Archief Begijnhof Breda 507 (reg.no.137);zie: Cartularium Juten, p.78.
7) Archief Begijnhof Breda 353 (no.17).

Het schilderij "De overgave van Breda"

In de trouwzaal van het Kasteel-Raadhuis te Helmond bevindt zich een door Fr.Hoogerwaard in 1912 vervaardigde kopie van het beroemde schilderij van Velasquez "De overgave van Breda" (1625),ook wel "Las Lanzas" geheten.
Over het originele kunstwerk verscheen in 1965 bij de uitgeversmaatschappij A.Donker te Rotterdam een boekje onder de titel:Diego Velasquez "De Overgave van Breda".
Óók de kopie,die onze gemeente van het Rijk in bruikleen heeft,trekt zeer de belangstelling van de talrijke bezoekers van het Kasteel-Raadhuis. Daarom willen wij hier een en ander uit het interessante boekje vermelden.

De auteur documenteert in zijn werkje,dat het schilderij niet de overgave als zodanig tot onderwerp heeft,maar dat de kunstenaar hier de ridderdeugd heeft willen uitbeelden.Het zou te ver voeren,hier nader op in te gaan en daarom zullen wij ons bepalen tot enkele historische gegevens van de schrijver en tot hetgeen over het schilderij zelf gezegd wordt.
Na het beleg van een jaar,door Spinola,gaf de ster-

ke vesting Breda,onder commando van Justinus van Nassau,zich over.Spinola had uiterst eervolle voorwaarden toegestaan.Justinus mocht met zijn soldaten vrijelijk wegtrekken.Dit had plaats op 5 juni 1625.Spinola wachtte Justinus,die omringd was door zijn gezin en een groot gevolg,op voor het overhandigen van de sleutels.Spinola ontving hem zeer vriendelijk en prees de dapperheid van de verdediging.
Velasquez is zelf niet bij de overgave aanwezig geweest en toen hij in 1634 (dus 9 jaar ná de overgave) opdracht kreeg om het schilderij te maken, moest hij wel afgaan op gegevens die hij kreeg.Bij de uitvoering van zijn werk was het voor hem een groot voordeel,dat hij Spinola persoonlijk goed kende.Zoals gezegd wilde hij vooral de ridderlijke ontmoeting van Spinola en Justinus vereeuwigen.Daarom komen op het schilderij dan ook niet alle personen voor,die bij de overgave tegenwoordig waren.
En nu het schilderij zelf.
Het schilderij,een zeer groot doek van 3 x 3,6 meter,laat ons een indrukwekkend krijgstafereel zien. In de verte ziet men het tot rust gekomen slagveld,het wijde,vlakke land in de Nederlanden in een blauw-grijze mist onder overdrijvende wolkenvelden.Hier en daar brandt het nog.Breda moet men zich aan de linkerkant denken,het is niet meer zichtbaar op het doek.
Links staan de Hollanders (Justinus met een klein gedeelte van het oorspronkelijke gevolg);rechts de Spanjaarden.
Justinus van Nassau komt naar voren.Hij buigt zo diep,dat het schijnt alsof hij een knieval wil doen, doch kijkt vragend op.Oók Spinola maakt een buiging en legt zijn gepantserde rechterhand op de schouder van zijn tegenstander.Achter hem staat zijn gevolg,de rijknecht dringt het onrustig stampende paard opzij.Achter deze groep een woud van lansen waaraan het doek zijn naam "Las Lanzas" te danken heeft.
De figuur van Spinola is aan deze kant de enige, die ten voeten uit afgebeeld is; alles achter hem is op een hoop gedrongen tussen het paard en de lansen.Deze éne treedt op namens allen,nij is het

leger.Maar meer nog dan dat alleen:hij is ook een mens,waarin het ongemene boven het gemeenschappelijke uitsteekt.In zijn menselijkheid wordt de houding der Spanjaarden haar apotheose,doordat zij zichzelf overwint.
Aan de Hollandse kant (links) staan aan de rand van het doek een paar stevige kerels,voor hen, in scherp profiel,ziet men een edelknaap en daarachter een tweede,door stralend licht overgoten, een betoverende figuur in het wit,die telkens weer onze aandacht trekt.Met opgeheven vinger geeft hij bevel tot zwijgen,want ook hier heerst nog onrust.Achter de edelknaap ziet men een paardekop en de rijknecht van Justinus,zij het dan,deze laatste gedeeltelijk.Uit deze groep doet de commandant een stap naar voren voor overhandiging van de sleutels aan een buigende Spinola.

Van een verdere technische beschrijving zullen wij ons onthouden en besluiten met hetgeen de schrijver aan het slot van zijn boekje over het schilderij zegt:
De "Overgave van Breda" is het monument van een natie,een Hooglied op de ridderlijke hoffelijkheid, door geen ander historisch doek geëvenaard,wat betreft pracht en waardigheid van optreden,rijkdom aan kleuren en compositie.Heel dit kunstgenre wordt erdoor geadeld.Maar nog sterker:uit zijn beschouwing van dertig eeuwen trekt de kunstenaar zijn conclusies en constateert als een onwankelbare waarheid,dat ons historisch mens-zijn pas wordt gerealiseerd in een humaniteit,die door spontaan handelen uit diepe,innerlijke drang de dwang van het lot doorbreekt.

C.H.A.M.van Bokhoven.

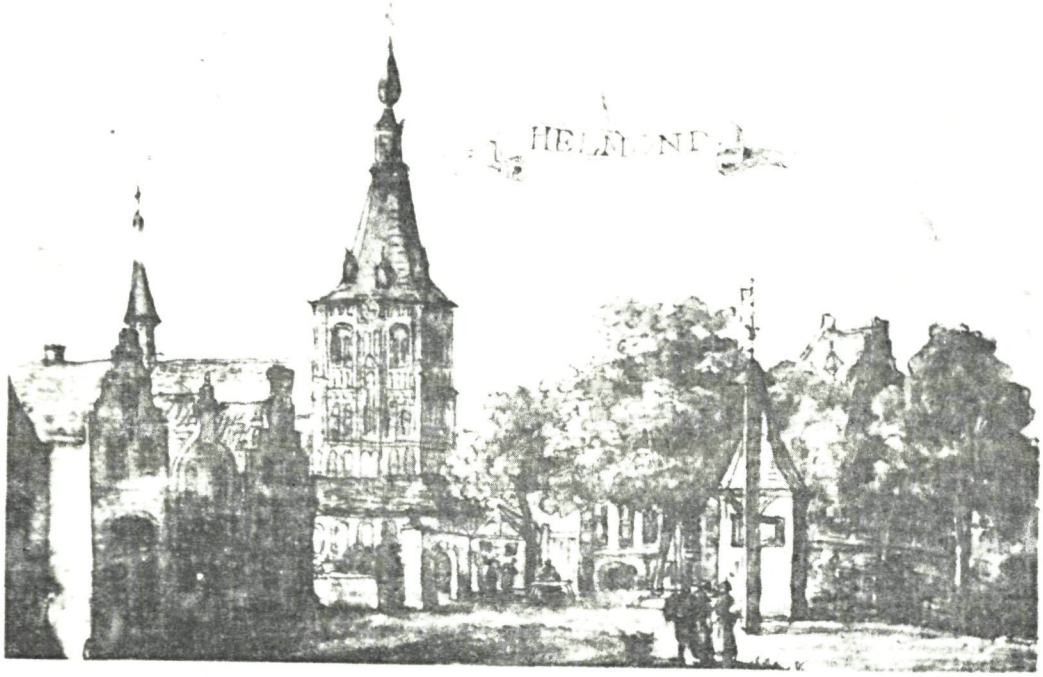
HELMOND

14

15

Bid voor de Ziel van Zaliger

DEN WEL EDELEN HEER

[illegible] Hadrianus Donkers,

Medicinæ Doctor,

overleden te 's Bosch den 3 Februarij 1830, in den ouderdom van 41 jaren, 3 maanden en [illegible] dagen.

Wij bidden U Heer ontfang de ziel van uwen dienaar, opdat hij voor de wereld gestorven zijnde, voor U leve; en hetgeen hij door krankheid des vleesches in zijn leven misdaan heeft, wil dat afwasschen door de genade uwer allergrootste barmhartigheid door onzen Heer Jesus Christus. Amen.

Ex omnibus [illegible].

R. I. P.

[illegible]

den WelEdelen Geleerden Heer

REGNERUS HENRICUS DONKERS,

MEDICINÆ DOCTOR,

[illegible] te 's Hertogenbosch den 6 October 1788 [illegible] aldaar overleden den 3 Februarij 1830,

[illegible]

ANNA HENRIETTA LEOPOLDINA CATHARINA SCHWALBACH.

[illegible] te Duisburg den 29 Maart 1794, en overleden te Helmont den 5 December 1862.

[illegible] onze gebeden [illegible] uwe barmhartigheid ootmoedig afsmeeken, opdat Gij de zielen uwer dienaren die in U geloofd en op U gehoopt hebben, en welke Gij van deze wereld hebt doen verhuizen, in het land van vrede en van licht wilt vestigen, door Christus onzen Heer. Amen.

E. R. I.

Hunne gedachtenis is in vrede.

's Bosch, [illegible]

De leeuwen hadden toch een lange staart.....

De twee leeuwen op het gebouw aan de Markt te Helmond, eertijds het RAADHUIS van de stad en laatstelijk huisvesting voor de R.K. Openbare Leeszaal St. Augustinus, zullen niet lang meer hun hoge zetel innemen. Verwacht moet worden, dat op korte termijn het gebouw gesloopt zal worden, teneinde ruimte te maken voor de z.g. "Passage" tussen Markt en Veestraat.

De leeuwen zullen dan hun functie vervuld hebben en het is zaak, om als dank voor hun geleverd hoog toezicht op gemeentelijke aangelegenheden, een geschikte plaats uit te kiezen, alwaar zij kunnen rusten en zich den Volke kunnen tonen.
Een betere plaats dan het Kasteel-Raadhuis is hiervoor niet denkbaar. En dank zij het feit, dat in 1963 de leeuwen door het bestuur van de Leeszaal aan de gemeente zijn geschonken, zal er toch iets tastbaars overblijven van een gebouw, dat eeuwenlang de zetel is geweest van de Hoge Overheid.

...

De leeuwen hebben hun ontstaan te danken aan - zoals het jaarverslag der gemeente 1858 ons doet kennen - de gewenste vergroting van het raadhuis, vooral ten dienste van het kantongerecht.
Bij schrijven van 24 juni 1859 berichten Gedeputeerde Staten, dat de Minister van Justitie zich heeft verenigd met de van gemeentewege gedane voorstellen tot vernieuwing van het huis van bewaring, alsmede tot uitbreiding en verbouwing van het raadhuis. Het gemeentebestuur wordt uitgenodigd, wel te willen overgaan tot het doen opmaken van de nodige bestekken. Burgemeester en wethouders besluiten in hun vergadering van 13 juli 1859 dan ook om aan de Heer H. van Dueren te Roermond te verzoeken, die bestekken in gereedheid te brengen.
Het college ontvangt van de gemeenteraad op 7 november 1859 de machtiging, om tot aanbesteding over te gaan. De raad besluit in dezelfde vergade-

ring tot aanstelling als opzichter over het nieuw te bouwen huis van bewaring en over de verbouwing van het raadhuis aan de Markt van Joannes Franciscus van Mosseveld,rijksopzichter van de Waterstaat,woonachtig te Aarle-Rixtel.De aanbesteding heeft op 5 december 1859 plaats; hieraan was bekendheid gegeven door een publicatie in de Staatscourant,de Nieuwe Noordbrabander,de Noordbrabanter en het Amsterdamsch Handelsblad.Het procesverbaal 1) van de openbare aanbesteding van "het verbouwen van het raadhuis te Helmond,hoofdzakelijk ter voorziening in de noodige localen voor het Kantongeregt aldaar" wijst uit,dat Lucas van Gaal,aannemer van publieke werken,wonende te Geldrop,het werk voor *f* 9.040,- aanneemt,zulks in naam en ten behoeve van Gerardus en Johannes van Gaal,timmerlieden,eveneens wonende te Geldrop. G.S. verlenen hun toestemming op 23 december 1859. In "Bestek en voorwaarden" staat voldoende te lezen,maar nergens,ook niet in art.10 "Kap,tooren en aanhooren",is iets te vinden omtrent het versieren van het fronton door leeuwen.
Desondanks is het prettig,dat de gemeenteraad op 19 december nog besluit een bedrag van *f* 350,- toe te kennen aan H.van Dueren voornoemd voor het opmaken van de plannen en bestekken.
Diezelfde dag wordt Hendrik Cornelis van der Hoorn aangesteld als dagelijks opzichter bij de verbouwing van het raadhuis,tegen een maandloon van *f* 50,-.
Bij raadsbesluit van 18 februari 1860 wordt de daartoe aangeboden woning van de gemeentesecretaris van der Linden,gelegen aan de Steenweg,als stadhuis aangewezen en wel voor de periode van de verbouwing van het pand aan de Markt.Opdracht wordt gegeven de nodige kasten en materialen daarheen over te brengen.De verbouwing van het raadhuis neemt in het voorjaar van 1860 een aanvang.

Het eerste bericht omtrent de LEEUWEN is aangetroffen in een schrijven van 12 juni 1860,gericht aan burgemeester Van den Dungen,alhier.
De gebroeders FRANS R.J. en HENRI R.DONKERS RHZ, beeldhouwers en architecten,wonende te Driel bij

Zaltbommel, berichten als volgt:
"Weledele Heer, In antwoord op de genomen infor-
"matie hebben wij de eer UEd mede te deelen, dat wij
"de twee leeuwen met hunne schilden, waarop het ou-
"de en nieuwe wapen van Helmont of van Noordbra-
"bant, zullen franco Helmont, doch zonder plaatsing,
"alleen nemen wij het opzicht over de plaatsing
ten onzen koste.

"1e Geboetseerd volgens de kunst in verband met
" hunne hooge plaats, uit beste potaarde, gebak-
" ken en met best goud gebronsd, voor de som van
" ƒ 130,--.) de hoogte der
"2e In bentheimer steen ƒ 250,--) leeuwen is 0,85
"3e In hartsteen steen ƒ 325,--) NL duim, zonder
plint.

"In alle gevallen, des verkiezende de wapens in
"hunne kleuren geschilderd. In vertrouwen dat de
"Raad uit deze onze opgave eene keuze doen zal
"blijven wij onder aanbeveling hoogachtend,
"UEd Uw Dienaren .....
"Nota. Verzoek eene juiste opgave van lengte en
"breedte van het voetstuk waarop de leeuwen moe-
"ten geplaatst worden."

Kennelijk is de aanschaffing van de kunstwerken een aangelegenheid van de burgemeester geweest. Nauw hierbij betrokken was de rijksopzichter J.F. v.Mosseveld, die door de gebroeders als "vriend" betiteld wordt, zoals nog zal blijken. De zekerheid, welke elders is uitgesproken, als zou J.L.F. Donkers destijds gemeentearchivaris en rector van de Latijnse school te Helmond, zijn advies gegeven hebben omtrent de meest geschikte beeldhouwers, is niet zo overtuigend. De heer van Mosseveld is degene, die met de Hoofd-Ingenieur van de Waterstaat te 's-Hertogenbosch de voor de verbouwing nodige relaties onderhoudt en terdege op de hoogte is van de kwaliteiten der gebroeders Donkers. Het komt ons voor, dat het advies omtrent de beeldhouwers van de Waterstaat afkomstig zal zijn geweest. De gebroeders hadden juist in deze jaren een grote bekendheid.
Op 7 juli 1860 schrijven zij (wederom) aan de burgemeester:

"Ter voldoening van het ons kenbaar gemaakte verlangen,is dienende,dat wij in onze voorige opgave alleen gesteld hebben; hardsteen en bentheimer steen,omdat eerst gemelde op den voorgrond werd verlangd; en daar deze toch al heel wat arbeid kost en hierdoor zoo kostbaar wordt,en thoch minder schoon voor beeldwerk is dan de tweede,en deze tevens in hardheid neven den vorigen staat,zoo stelden wij dezen daarbij.De gebakken aarde stelden wij,als zijnde voor steen,het minsten in prijs.
Wat nu de soliditeit betreft van Fransche steen, deze is reeds op zich zelve zonder olie beter, dan gebakken aarde; daar ze nimmer zoo hart kunnen worden gebakken als de harde baksteenen,en dus in hartheid meer met de gewone bloempotten overeenkomen.Geölied zijnde,verkrijgt hij eene grootere vastigheid,doordien bij eene goede bewerking de olie diep intrekt en de atomen aan elkander zet door als droogende zelfstandigheid de ruimte in te nemen,welke de atomen van een scheidt; doch nimmer verkrijgt hij die hartheid,welke de bentheimer steen bezit,ofschoon zij het voorregt van kleur beide gemeen hebben.
Zeker is het,dat men den franschen steen oneindig schooner kan bewerken,als dat de aarde gebakken zijnde,is,hoe fijn zij ook moge zijn afgewerkt, als zij nog week is.
Mogt men tot Fransche besluiten,dan zullen wij dezelve olieën met dezelfde bereide olie waarmede men soms ook wel gipsen beelden verhardt,die daardoor verscheiden jaren tegen den vorst bestand zijn.Dit durven wij UEd verzekeren dat de Leeuwen zoo bewerkt zijnde,geen ongemak zullen ondervinden van den regen en vorst,de grootste vijand van al wat aan de lucht is bloodgesteld,en dat zij,worden er geene slagen of stooten aan toegebracht,best den duur van het gebouw zullen beleven,te meer nog daar men bij het onderhoud der verwwerken,de Leeuwen van het ingegaderde vuil en spinraggen kan ontdoen,en ze om de vijf of tien jaar eens luchtig overolieën.
In Fransche steen aldus fijn afgewerkt zullen wij de beide Leeuwen leveren voor honderd vijf en ne-

gentig gulden *f* 195,00 franco Helmont.Vertrouwende dat wij hiermede aan UEd geeerd verlangen zullen hebben voldaan,vlijen wij ons tevens met de opdragt te zullen worden vereerd,en blijven wij hoogachtend.."

Uit het voorgaande blijkt,dat wel de idee aanwezig was om het fronton van het raadhuis met twee leeuwen als schildhouders te versieren,doch dat de opdracht beslist nog niet verleend was.Dat er een opdracht verstrekt is,blijkt eerst op 3 augustus 1860.Aan de hand van een opgave van de opzichter H.C.v.d.Hoorn (tevens opzichter bij de verbouwing van kerk en toren van de St.Lambertuskerk in deze jaren),welke opgave in overleg met rijksopzichter Van Mosseveld is opgemaakt,voteert de gemeenteraad een bedrag van *f* 20,-- en *f* 150,--,resp. "voor de voetstukken der figuren op de hoeken van het fronton" en "voor de beide op de hoeken van het fronton op de teekening voorkomende voorwerpen".

De tekeningen zijn niet gevonden,maar zij zijn er wel geweest.Het schrijven van de gebroeders dd. 3 september 1860 aan "Mijnheer en Vriend" F.A.J.v.Mosseveld,rijksopzichter van de Waterstaat getuigt hiervan.

"Wij hebben heden het genoegen in antwoord op Uwe geeerde van den 28 Augustus j.l. UEd hiernevens gaande toe te zenden eene schetsteekening in natuurlijke groote,de hoogte van de leeuw zonder de plint is 0,85 el.
Het zal ons aangenaam wezen te vernemen welk wapen op het andere schild moet worden gebeiteld benevens aanwijzing der vereischte heraldieke kleuren. Zoo aan het wapen van Helmont nog een of ander mogt ontbreken gelieve zulks bij te voegen op zijne plaats.Met hoog achting hebben wij de eer te zijn UEd Dienaren en Vrienden....
De gehele familie is welvarend en wij hoopen zulks ook van U die wij wederkerig onze hartelijke groeten toe te voegen."

Het eerstvolgende (nog aanwezige) bericht dateert van 19 februari 1861.De beeldhouwers berichten aan de burgemeester vanuit hun woonplaats Driel aan de Waal:

"Thans nu het water ons,Gode zij dank!,weder heeft

verlaten, zijn wij in staat UEd eenig berigt aangaan de leeuwen te kunnen mededeelen. Het water, dat door niemand hier zoo hoog verwacht werd, heeft ons overvallen, en zóódanig, dat het binnen weinige uren zijn hoogste punt had bereikt; het water stond in ons werkhuis 1,50 NL el.
De model leeuwen waren bijna gereed, toen de noodlottige overstroming plaats had; en nu wij weder onze werkplaats binnen konden komen, vonden wij dezelve -nevens enige andere stukken in potaarde- geheel vernietigd.
Om UEd eene ware schildering van den toestand te geven, is ondoenlijk, en de verliezen die ons treffen zijn groot; daar, behalve deze, ook de houten luster voor Isidorus onbruikbaar is geworden, alle gereedschappen onder water hebben gelegen, en eene groote partij houtwaren onberekenbaar bederf hebben ondergaan.
Ofschoon hier door nog al eenige vertraging zal ontstaan in de uitvoering der aangenomen werken, zoo zullen wij toch zorgen dat dezelve zoo spoedig mogelijk worden uitgevoerd, gelijk UEd wel begrijpen zult, dat het in ons belang is, temeer nog daar wij nu gedurende zes weken niet een enkele slag hebben kunnen werken.
Vertrouwend dat UEd deze onze letteren ten goede zult nemen blijven wij hoogachtend...."

Het is uiteraard spijtig geweest, dat de voorgevel van het raadhuis twee stompe sokkels heeft gedragen, toen op 22 februari 1861 de verhuzing plaats had vanuit pand Steenweg, de tot stadhuis aangewezen woning van de gemeentesecretaris, naar het zo verfraaide stadhuis aan de Markt.
Vier maanden later echter, op 28 juni, zijn beide beeldhouwers te Helmond en presenteren zij hun nota aan de gemeente, groot *f* 250,00 "wegens het leveren van twee gebeeldhouwde leeuwen met wapenschilden enz. in bentheimer steen ten dienste van het nieuwe raadhuis".
De uitbetaling van het bedrag heeft nog diezelfde dag plaats.

Omtrent de plaatsing van beide leeuwen berichten de gebroeders op 31 juli 1861 aan de burgemeester,

dat deze twee op het laatst der aanstaande week te Helmond zullen aankomen (d.w.z. uiterlijk op zaterdag 10 augustus).Bij de ontlading zullen zij persoonlijk aanwezig zijn "om dan dezelve maandag den 12de Augustus te plaatsen".Zij verzoeken om de aannemer van het raadhuis hiervan in kennis te stellen "teneinde ... met knechts en materiaal mede als dan gereedt zij om de plaatsing te bewerkstelligen,welke als dan onder ons toezicht en verantwoordelijkheid zal geschieden".
En de gebroeders eindigen hun bericht als volgt: Wij twijfelen geenszins of dezelve zullen ten volle aan de verwachting beantwoorden....
Zij hebben met deze zin midden in de roos geschoten.Nog heden ten dage kan men achting hebben voor de hooggeplaatste kunstwerken.Wanneer deze eenmaal zullen zijn "neergehaald",zal men ontdekken,dat ook deze leeuwen een staart hebben,zoals het hoort.
Toch had deze "leeuwenopdracht" nog een langere staart dan in feite zichtbaar was: de gebroeders hebben nl. toen nauwelijks kunnen bevroeden,dat de stad Helmond ook nog op andere wijze van hun bekwaamheden gebruik zou gaan maken,zodat met de plaatsing van de leeuwen hun werkzaamheid te Helmond slechts een tijdelijk einde nam.Daarom kunnen wij schrijven,dat de leeuwen toch een langere staart hadden.Leest U maar.....

Wie zijn die gebroeders Donkers ?

FRANS en HENRI DONKERS zijn de"zeer begaafde Bossche architecten-beeldhouwers,kunstenaars...wier namen met de volledige en kostbare restauratie der St.Janskerk,en vooral met de daaraan voorafgegane openbare prijsvraag - waarin zij de bekroning wegdroegen - op het nauwste verbonden zullen blijven".
Aldus worden zij geintroduceerd door Jan Mosmans bij gelegenheid van de herdenking in 1909 van het 50e jaar der bouwherstelling van de kathedraal te 's-Hertogenbosch 1).
De openbare prijsvraag:het maken van een plan van herstelling van het uitwendige der St.Janskerk te 's-Hertogenbosch,zonder den klokkentoren en de ten noorden en zuiden daarvan staande overblijf-

sels der oude kerk,en welke prijsvraag in 1853 is uitgeschreven door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen,wordt in 1858 door de gebroeders Donkers gewonnen.De jury,waarin o.m. zitting hebben de Heer Zwirner,bouwmeester van de Dom te Keulen,en de Heer Durlet,bouwmeester van de Kathedraal van Antwerpen,beslist,dat het plan-Donkers de bekroning verdient.Frans en Henri ontvangen de zilveren Genootschapsmedaille en 2000 gulden.
Hun ouders waren Regnerus Henricus Donkers,medicinae doctor,een Bosschenaar,en Anna Henrietta Leopoldina Catharina Schwalbach uit Duisburg.
Het gezin heeft ook te Helmond gewoond,alwaar Regnerus als dokter en verloskundige optrad en alwaar in 1817,1818,1823 en 1825 een kind geboren werd.Op 10 december 1818 werd geboren de later welbekende Rector Donkers (J.L.F.),rector van de Latijnse school te Helmond en van 1855 tot 1866 stadsarchivaris;
op 3 februari 1821 wordt geboren FRANS,de beeldhouwer-architect;
op 24 april 1829 wordt HENRI geboren,maar op dat ogenblik woonde het gezin reeds in 's-Hertogenbosch.
Frans beschikte in zijn jeugd reeds over een grote handvaardigheid.Hij vervaardigde op schaal 1:100 een in hout gesneden St.Janskerk.Nauwkeurig heeft hij het interieur uitgesneden:de groeven der kolommen,de gewelfschepen,de triforiums en de beelden met sokkels en baldakijns.Dit werkstuk moet berusten bij het Provinciaal Genootschap.Henri heeft ooit een withouten kerk gesneden,maar dit werkstuk is waarschijnlijk vroeger ten huize van pastoor (zijn broer) Donkers te Duizel verbrand.
Hun andere kunstwerken zijn o.a. een (model)-standbeeld van Van Thulden op het stadhuis van 's-Hertogenbosch en .....
die waarover wij Frans zelf het zijne laten schrijven.

Henri Donkers,die anderhalf jaar was toen zijn vader overleed,was in het vak opgeleid door zijn broer Frans.Een andere leermeester heeft hij niet gehad.Nadat de leeuwen op het raadhuis te Helmond

hun plaats gekregen hadden, betekende dat geenszins een verbreking van banden met de vroegere woonplaats van het gezin van dokter Donkers.
De bouw van de "Gazfabriek" naar plan en tekening van J.M.van der Made, civiel-ingenieur te Dordrecht, en gebouwd door de aannemer G.Hoogendoorn Rz uit Giesendam, was zover gevorderd, dat kon worden uitgezien naar een directeur.
In de raadsvergadering van 30 juli 1862 bericht de burgemeester, dat voor de gemeente Helmond de heer Henri Donkers Rhz uit Driel "de voordeligste onder de sollicitanten" is, die naar de functie dingen. Unaniem kiest de gemeenteraad op 26 augustus 1862 Henri Donkers als eerste direkteur van de Gasfabriek.
Twee dagen later legt de burgemeester de eerste steen en de gasfabriek verlicht op 24 december 1862 voor het eerst "ten genoege van een ieder onze gemeente door middel van gaz, hetwelk een schoon en helder licht afgeeft".
Een en ander was uiteraard niet het werk van Henri Donkers. Als beeldhouwer-architect beschikte hij niet over voldoende technische bekwaamheid tot het leiden van een gasfabriek. Dit gaf hij ook toe en was bereid "zich te oefenen" in de gasfabriek te Dordrecht, onder toezicht van de heer J.M.van der Made. De gemeenteraad was niet ongenegen hem hiertoe twee maanden eerder te benoemen. De afspraken zijn nagekomen. Zijn benoeming ging in op 1 september 1862, zijn jaarwedde werd vastgesteld op *f* 600,--. Tegelijkertijd zal de nieuwe directeur als boekhouder fungeren en zich belasten met het gehele toezicht over de gasfabriek en over al de daarmede in verband staande werkzaamheden, tot het maken van tekeningen toe.
Het gezin Henricus Donkers vestigt zich op 25 september 1862 te Helmond en betrekt de bovenwoning Binderstraat 139.

Maar ook broer Frans vestigt zich met zijn gezin te Helmond op dezelfde dag en in hetzelfde pand als Henri. De plannen van Frans blijken uit zijn schrijven aan de gemeenteraad van Helmond op 15 oktober 1862. Hij schrijft:.....
U weet dat wij hem de gelegenheid zouden bieden

"het zijne" zelf bekend te maken ..... :
"Vernomen hebbende dat de Raad voornemens is om over te gaan tot het oprigten eener teekenschool, het benoemen van een directeur voor dezelve,en het aanstellen van een gemeenten architect,heeft de ondergeteekende de eer zich tot de vervulling dezer beide taken voor te dragen.
Bij de werken,door mij afgeleverd en bij den Raad bekend,moge het overbodig zijn,het bewijs te leveren, dat ik mij niet zonder toerusting tot beide betrekkingen voordraag.
Echter zij het mij vergund hierbij over te leggen de getuigenis van den Ingenieur van den Waterstaat te Nijmegen,den Heer J.van der Toorn van de hooggeplaatste Commissie voor het monument van den Vice-Admiraal J.C.Rijk en zij het mij ten overvloede gegund te herinneren aan het standbeeld van de Brimen,door mij ontworpen en gebeiteld,en voor de bouwkunde aan openbare feiten de bekrooning van het restoratie plan der St.Janskerk te 's-Hertogenbosch en de onderscheiding wegens een plan voor het raadhuis te Gorinchem,dat onder zeventien mededingenden de eer genoot op de tweede plaats bekroond te worden ofschoon de geraamde onkosten straks 80% minder waren dan van het eerste.
In beide laatste kunstwerken had wel mijn Broeder en leerling even veel deel,maar voor mij was dit des te aangenamer,omdat ik zijn <u>eenige</u> leermeester in de kunst geweest ben.
Mogt aan mij de beide betrekkingen worden opgedragen,dan zal de gemeente van haren Architect <u>tijdig</u> alle noodige plannen,en begrootingen kunnen ontvangen,de uitvoeringen <u>ten allen tijden</u> behoorlijk nagezien worden,terwijl ik in de betrekking van Directeur van de teekenschool vertrouw eenmaal op leerlingen als mijn broer te moge bogen.De ondergeteekende zal zijn best doen om den Raad eer te doen geven,dat hij beide betrekkingen zal hebben ingesteld.
De ondergeteekende is overtuigd dat,wanneer de veelzijdige arbeid,de vele voordeelen van beide betrekkingen feitelijk zullen gebleken zijn de gemeente Raad zelve de eerste zal zijn,deze naar verdiensten te beloonen,en hij wil zich daarom in den

16

17

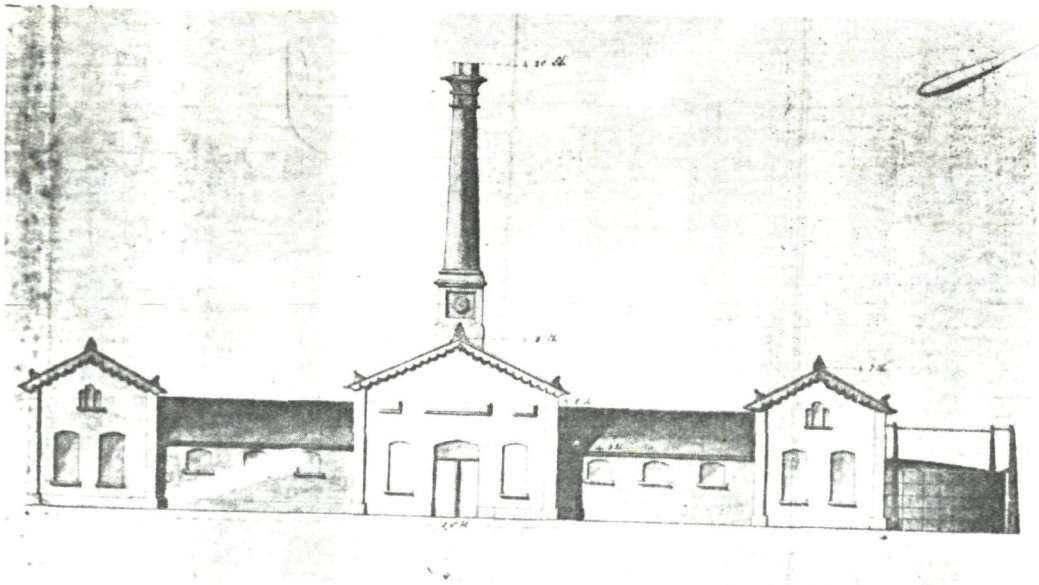

18

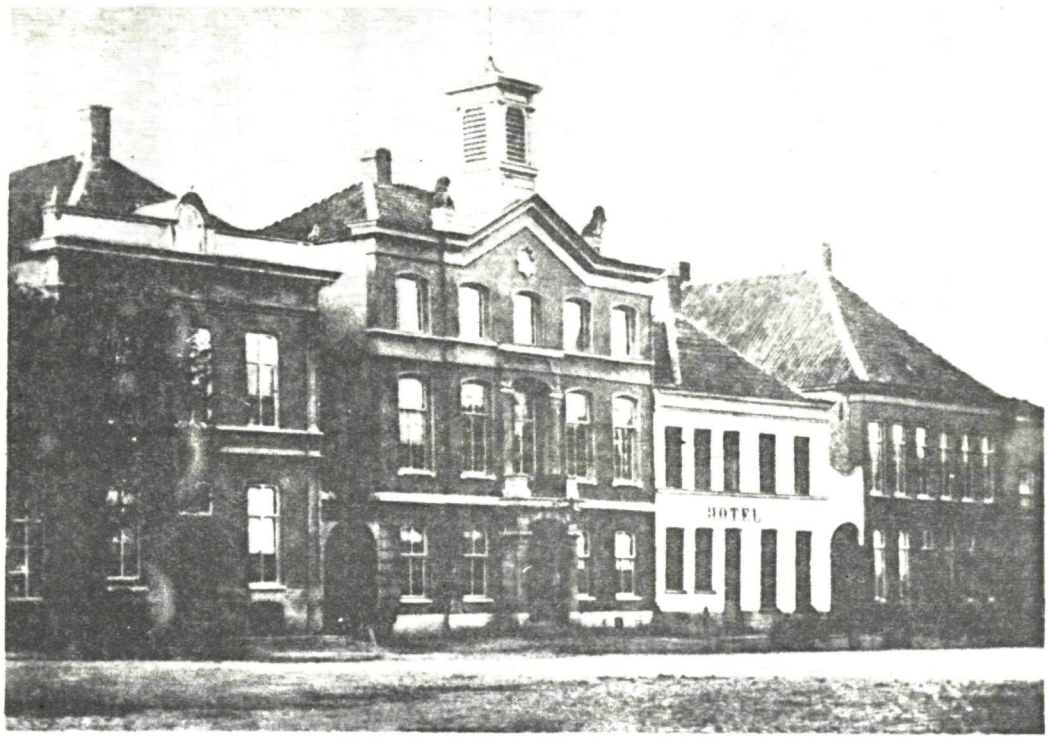
HOTEL

beginnen met de geldelijke tegemoetkoming geheel tevrede stellen,zoo als de Raad,in afwachting der uitkomsten zal goedvinden te bepalen.
Bij het tegemoetzien eener gunstige beschikking van den Raad,heb ik de eer te zijn, Uw EB Dw. Dienaar ... w.g. Frans R.J.Donkers".

Op 3 november 1862 wordt Frans Donkers benoemd tot tekenmeester tevens architect der gemeente Helmond, zulks met ingang van 1 januari 1863,op een jaarwedde van *f* 200,--.
Om zijn bekwaamheid te bewijzen stelt hij tevoren een plan en begroting op inzake de wijze van opbouwing der Latijnse school tot verkrijging van een geschikt lokaal voor de Tekenschool.
In de vergadering van 3 november voormeld besluit de Raad ook tot oprichting van een tekenschool, waarin aan ieder de gelegenheid verschaft zal worden gratis onderwijs te verlangen in het handtekenen,de bouw- en boetseerkunst.

> Aldus hebben wij geconstateerd,dat de makers van de leeuwen anno 1861 in onze stad belangrijke posities zijn gaan innemen,t.w. als eerste direkteur van de Gasfabriek en als eerste direkteur van de Tekenschool.

FRANS Donkers is echter de eerste van de gebroeders,die de gemeente Helmond zal verlaten.
Ingaande 1 juli 1865 heeft hij eervol ontslag verkregen als tekenmeester en stadsarchitect.De gemeenteraad voegt aan het besluit wel toe,dat "ingeval zijne standplaats als bijzonder opzigter bij de Staatsspoorwegen lijn Venlo-Helmond met 1 october e.k. nog alhier gevestigd is,het gemeentebestuur alsdan genegen is met hem eene nieuwe verbintenis aan te gaan omtrent het geven van teekenlessen alleen".
Het gezin F.R.J.Donkers-Kolverschoten verhuist op 13 mei 1867 naar Reuver.Volgens een aantekening zou Frans te Venlo zijn overleden op 17 augustus 1877.

Nog vóór het definitieve vertrek uit de gemeente van Frans is de foto van het raadhuis aan de Markt genomen.De foto,vervaardigd door Ch.Beniest,siert een artikel van J.J.M.Heeren in Brabantia 1956,

p.284.Het artikel handelt eveneens over de twee leeuwen.De opname is gemaakt tussen 1866 en 1870. Het pand,links van het raadhuis,dateert uit 1865. In december 1865 wordt het betrokken door notaris Sassen,die op 8 maart van dat jaar uit Geffen zich in de Veestraat (pand Ceelen) vestigt,en die per 30 december 1865 dit pand door anderen kan laten bewonen.Het pand rechts van het raadhuis is in 1870 vervangen door het inmiddels alweer afgebroken en aan een ieder bekend zijnde pand-Prinzen.

HENRI Donkers,directeur van de Gasfabriek,gehuwd met Wilhelmina Kolverschoten,krijgt van de gemeenteraad op 14 februari 1876 toestemming tot het vervullen van nevenfuncties,t.w. boekhouder bij de Spaarkas,havenmeester,terwijl hij gedaan weet te krijgen,dat hem voor 1876 vrijstelling wordt verleend van huurbetaling voor de woning op het terrein van de gasfabriek.Maar het zint hem niet. Begin september 1876 verzoekt hij aan de raad verlof te mogen solliciteren naar de vacante betrekking van directeur Gasfabriek te Roermond.Op 9 september 1876 deelt hij mede,dat hij zijn sollicitatie heeft ingetrokken,maar in de raadsvergadering van 21 september d.a.v. wordt behalve dit schrijven eveneens zijn schrijven aan de orde gesteld,waarmede hij bericht,dat hij te Roermond benoemd is.Beleefd voegt hij daaraan toe het verzoek om in zijn plaats een ander alhier te benoemen.Eerst op 16 oktober 1876 verleent de gemeenteraad hem ontslag als direkteur van de Helmondse Gasfabriek,zulks met ingang van 1 januari 1877. Henri verhuist op 11 december al naar zijn nieuwe standplaats.Hij overlijdt daar op 20 maart 1891. Te Helmond wordt hij opgevolgd door de bouw- en gaskundige Pieter Polet uit Utrecht.Diens jaarwedde als direkteur van de "Gemeentelijke" Gasfabriek wordt vastgesteld op *f* 1.200,--.Hij mag bovendien vrij wonen in het pand bij de fabriek.

Het is passend om van de Watermolenwal terug te keren naar de Markt.Dat wij bij de gasfabriek terecht gekomen zijn,was tevoren niet te voorzien. Toch is het nuttig dat de schoorsteen van Hel-

monds eerste Gasfabriek hóóg door de tekst steekt. De verdiensten immers van de gebroeders Donkers, zijnde beeldhouwers,architecten,tekenmeester,archivaris,directeur en havenmeester,zijn niet weg te cijferen.
Hoog stonden de schildhouders nog tot vrijdag 31 maart 1967.Hoog daardoor ook de namen van FRANS R.J. en HENRI R.DONKERS,welke staan gebeiteld in de van de Markt afgewende zijde van de plinten. Het jaartal 1861 - gevoegd achter deze namen - zal ons blijven herinneren aan de dag van 12 augustus 1861.

1)Taxandria XV, 1908, p.141-147.Zie Brabants Heem december 1966.

J.M.Th.Verschueren,
gemeentearchivaris.

Helmond en de Aanvoerder van het Turfschip van Breda.

Het artikel "De Overgave van Breda" biedt een goede gelegenheid om iets mede te delen over het optreden van

CHARLES DE HERAUGNER,

voorganger van Justinus van Nassau.De Heraugner werd in Kamerijk geboren en trad later in Staatse dienst.Als aanvoerder van het turfschip kon hij in 1590 bij verrassing Breda innemen.De geschiedenis kennen wij allen nog uit onze jeugd.Na zijn heldendaad werd Heraugner gouverneur van Breda en was hij,evenmin als andere hooggeplaatste in die tijd afkerig van geschenken.
In 1592 namelijk had hij vernomen,dat met te HELMOND in de herberg DEN WILDEMAN (deze herberg stond op de plaats,waar laatstelijk de Leeszaal gevestigd was) een sprekende vogel (een soort vlaamse gaai) had.Heraugner wilde gaarne deze vogel hebben en daarom schreef hij aan het bestuur van de stad Helmond de volgende brief,die hij door een vrouwelijke bode liet bezorgen (A-Hm 1141):
"Lieve besondere goede Vrienden,

"Ick gebiede mij zeer hertelycken tot uwarts ende
"de oorsake myns schrijvens is dese.
"Alsoo ick verstaen hebbe dat in den Wildeman
"tot Helmont is eenen vogel,sprekende diversche
"talen,dat U gelieve mij de vrientschap te doen
"ende mij denselven voogel alhyer te bestellen.
"D'welck doende sult my vrintschap doen die ick
"ter gelegendertyt tegens U Lieden ende uwen in-
"woonderen zal erkennen.
"Dat kenne Godt die U in gesontheyt gespare.
"Actum - opt Casteel tot Breda den xven Septem-
"bris 1592. U goetgonstige vrient

" Charles de Heraugner

"Betaelt den bode.

p.s. Men lette erop,hoe hij zelf zijn naam schrijft.

Onze stadsbestuurders wilden uit eigenbelang goede vrienden blijven met deze Hoge Heer en dat zij onmiddellijk aan zijn verzoek hebben voldaan blijkt uit de burgemeestersrekening van 1591/1592: in modern schrift:

"....geschoncken den gouverneur van Breda eenen
"marcorff ende denselven gecocht van Jan Beck
"Lamberts,daervoir gegeven...8 gulden 5 stuyver
"....gegeven der vrouwen die den marcorff quam
"haelen deur schrijven van den gouverneur van Bre-
"da ..... 3 ghulden.
"....die voirss. vrouwe verteirt tsavonts ende
"mede gecocht een cauwe (=kooi) daer den mar-
"corff in sat, Tsaemen gegeven ....22 stuyver."

Of de gouverneur veel plezier van de vogel gehad heeft is mij niet bekend.Charles de Heraugner overleed in 1601.

C.H.A.M.van Bokhoven.

P.S. Om technische redenen moesten de foto's uit de tekst gelicht worden.

Wij verwachten,dat zulks de leesbaarheid van de artikelen niet tekort zal doen.

Bij het verschijnen van dit nummer van het Mededelingenblad was het bestuur van de Heemkundekring Peelland samengesteld als volgt:

C.M. Smit	- voorzitter
A.M.G. Niessen	- vice-voorzitter
J.M.Th.Verschueren	- secretaris
Drs. J.W.M. Corstens	- penningmeester
Drs. P.E.P. Hornikx	- lid

FOTO'S BEHORENDE BIJ DE GEPUBLICEERDE ARTIKELEN:

		pag
1.	Heemkundekring "Peelland" bij bezoek aan Raadhuis Mierlo 11-7-1954	5
2.	Kaart van Helmont, door Jacob van Deventer ca. 1540. Links onder: Kerk in de Hage.	8
3.	Schilderstuk van de Helmondse Markt 19e eeuw.	17
4.	"In den Swaen".	17
5.	Papagaai van het Colveniers-Gilde 1645.	25
6.	Kapiteinschild St. Catharina-Gilde 1963.	25
7.	Gedeelte van het oude Koningszilver St. Catharina-Gilde, met Papagaai en Juweel.	25
8-9	De Ciborie van Pastoor Willemaers 1645.	30
10.	Kaart van Peelland, grensgeschil.	23
11.	St. Lambertustoren ca. 1950.	34
12.	St. Lambertustoren en Markt 1740.	34
13.	De overgave van Breda, copie Velasques.	46
14.	"De Plaats" aan de Marktstraat.	40
	"De Leeuwen van het Oud Stadhuis":	49
15.	Bidprentjes R.H. Donkers en A.H.L.C. Schwalbach.	
16.	Henricus Donkers.	
17.	Frans Donkers.	
18.	De Gasfabriek.	
19.	De Markt 1870.	

Uitgave van Heemkundekring "Peelland" Helmond.

Redaktie-adres: C.H.A.M. van Bokhoven,
Oostende 31 a,
Helmond.